

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Басқару институты

қолжазба құқығында

Сейітқазы Данақазы Ерқазыұлы

**ЖАЙЛЫ ҚАЛАЛЫҚ ОРТА ЖӘНЕ ОНЫҢ ӨНІРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ**

«7M041 Бизнес және басқару» дайындық бағыты бойынша
«7M04105 – Мемлекеттік саясат» білім беру бағдарламасы

Бизнес және басқару магистрі дәрежесін иелену үшін магистрлік жоба
«7M04105 – Мемлекеттік саясат» білім беру бағдарламасы бойынша

Ғылыми жетекші: _____ Укибаева Г.К., PhD, э.ғ.к.

Жоба қорғауға жіберілді: «__ __» _____ 2023 ж.

Басқару институтының директоры _____ Гаипов З.С., с.ғ.д.

Астана, 2023

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	4
КІРІСПЕ.....	5
НЕГІЗГІ БӨЛІМ.....	9
ҚОРЫТЫНДЫ.....	52
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ.....	53

Нормативтік сілтемелер

Осы магистрлік жобада келесі нормативтік құжаттарға сілтемелер пайдаланылған:

Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Өңірлерді дамытудың 2020– 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 990 қаулысы;

«Елді аумақтық-кеңістікте дамытудың 2020 жылға дейінгі болжамды схемасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 21 шілдедегі №118 Жарлығы;

Қазақстан Республикасының аумағын ұйымдастырудың бас схемасының негізгі ережелерін бекіту туралы;

«Қала құрылысы қалалық және ауылдық елді мекендерді жоспарлау және салу» ҚР ҚНЖЕ 3.01-01-2008;

«Қазақстан Республикасының құрылыс нормаларын бекіту туралы» 2018 жылғы 12 маусымдағы № 131-нқ бұйрығы;

«Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі аумақтық даму жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығы

Тұрғын үй-коммуналдық инфрақұрылымды дамытудың 2026 жылға дейінгі тұжырымдамасы.

Белгілеулер мен қысқартулар

ЖАО – Жергілікті атқарушы орган

ҚР – Қазақстан Республикасы

Қ. – қала

Долл. – АҚШ Доллары

ЖӨӨ – Жалпы өңірлік өнім

НКИ – Нақты көлем индексі

ШОБ – Шағын және орта бизнес

ЖІӨ – Жалпы ішкі өнім

ТКШ – тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық

БҰҰ – Біріккен Ұлттар ұйымы

ҚХР – Қытай Халық Республикасы

АҚШ – Америка Құрама Штаттары

ЭЫДҰ – Экономикалық Ұнтымақтастық және Даму Ұйымы

ДЖБ – Дүниежүзілік банк

Кіріспе

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Магистрлік жоба Қазақстан және шетелдік қалалардың жайлылығы мен олардың өңірдегі әлеуметтік-экономикалық даму әсері мәселелерін зерттеуге арналған. Зерттеу аясында проблеманың негіздері мен оларды шешуге ұсынымдар енгізілген.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі уақытта урбанизацияның күшті тенденциясы байқалады, онда ірі қалалар әлемдік экономиканың 50 пайызын құрайтын экономикалық өсудің негізгі орталықтарына айналады. Сарапшылар болашақта бүкіл әлемдік экономика 600 қаланың төңірегінде шоғырланады деп болжайды, өйткені олар ғылымды, мәдениетті, өнерді және талантты мамандар пулын дамыту үшін қолайлы жағдайлар ұсынады. Алайда, урбанизацияның халықтың көптігі мен экологиялық проблемалар сияқты жағымсыз салдары бар екенін ескеру маңызды, сондықтан ірі қалалар мен оған жақын аудандардың дамуы арасындағы тепе-теңдікті сақтау өте маңызды. Адамдар өмірдің жоғары сапасын ұсынатын «жайлы» ортаны бағалайды және таңдайды. Қалалар әлауқатты жақсартуға ұмтылатын адамдарды тартатын өсу орталықтарына айналуға. Қазіргі уақытта 4 миллиардтан астам адам немесе әлем халқының 55 пайызы қалаларда тұрады. Бұл сан 2050 жылға қарай екі еседен астам өседі деп күтілуде және бүкіл әлем бойынша 10 адамның 7-і қалаларда тұрады. Инвестициялар қазір елдерге емес, қалаларға бағытталуда және олардың арасындағы бәсекелестік қатал. Қазірдің өзінде әлемдік ЖІӨ-нің 80 пайыздан астамы қалалық жерлерде өндіріледі және егер урбанизация өнімділік пен инновацияны арттырса, бұл тұрақты өсуге ықпал етуі мүмкін. Сондықтан да қалалық орталардың жайлылығы мәселесі тұрғын халықтың өзекті талаптарына, ал оны жасау мемлекет пен қоғамның міндетіне айналуға.

Қазақстан Республикасының аумағын ұйымдастырудың бас схемасына сәйкес 88 қала (оның ішінде 3 - республикалық, 40 - облыстық және 45 - аудандық маңызы бар қала) бар.

Осы орайда «жайлы қалалық орта» ұғымының мағынасына анықтама беру керек. Қалалардың өмір сүруге жайлылығы дегеніміз – инфрақұрылым мен қоғамдық қызметтердің қол жетімділігі, қауіпсіздік деңгейі, табиғи ортаның сапасы, әлеуметтік және мәдени қолайлылық сияқты факторлар әсер ететін қала тұрғындарының өмір сүру сапасын білдіреді. Соңғы жылдардағы жайлы қалалық орта тұжырымдамасына қалалық жерлерде өмір сүру сапасын өлшеу және жақсарту тәсілі ретінде көбірек назар аударуда. Ғалымдардың пікіріне сүйенсек қазіргі таңда қалалар тартылыс орталықтарына айналып, адамдар үшін бәсекелестікке түсуде.

Қазақстан Республикасы жағдайында қалалық ортаның жайлылығы өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуының шешуші факторы болып табылады. Соңғы онжылдықтарда елде қарқынды урбанизация байқалды, қазіргі уақытта халықтың едәуір бөлігі қалаларда тұрады. Бұл қалалардағы өмір сапасы

экономикалық өсу мен даму үшін маңызды бизнес пен таланттарды тарту мен сақтаудың маңызды факторы болып табылады.

«Жайлы қалалық ортаның» маңызды факторлардың бірі – инфрақұрылым мен мемлекеттік қызметтерге қол жеткізу. Бұған көлік желілері мен коммуналдық қызметтерден бастап денсаулық сақтау және білім беру мекемелеріне дейін барлығы кіреді. Қалалардың өмір сүруге қолайлы болуы үшін олардың табысы мен орналасқан жеріне қарамастан барлық тұрғындарға қол жетімді инфрақұрылым мен қызметтер жақсы дамыған болуы керек. Қазақстанда бұл саланы жақсарту үшін әлі де айтарлықтай мүмкіндіктер бар, әсіресе бұл қызметтерге қол жетімділік кейбір мәселелерде шектелуі мүмкін. Одан бөлек, Тағы бір маңызды фактор – табиғи ортаның сапасы. Таза ауа, су және жасыл кеңістік өмір үшін маңызды, өйткені ол физикалық және психикалық тұрғыда әл - ауқатқа ықпал етеді. Қазақстанда ауаның ластануы кейбір қалаларда елеулі проблема болып келеді және бұл мәселені шешу жөніндегі бастамалар өмір сүру жағдайларын жақсарту үшін өте маңызды болуда.

Сонымен қатар қауіпсіздік те қалаларда тұрудың ыңғайлы болуы үшін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Қылмыс пен зорлық-зомбылық деңгейі жоғары қалалар тұрғындар үшін де, бизнес үшін де тартымды емес. Қазақстан тұтастай алғанда қауіпсіз ел болғанымен, қылмыс алаңдаушылық туғызатын және қауіпсіздікті арттыру жөніндегі күш-жігер өмір сүру және даму жағдайларын қамтамасыз ету үшін маңызды болатын мәселелер әлі де бар. Әлеуметтік және мәдени жайлылық та тұрғындар үшін маңызды. Өнер мен мәдениетке, демалу мүмкіндіктеріне және әлеуметтік белсенділіктің басқа түрлеріне қол жеткізу өмір сапасы мен қауымдастық сезімін арттыруға ықпал етуі мүмкін. Қазақстанда мәдени әртүрлілікті көтермелеу және елдің бірегей мұрасын сақтау жөніндегі күш-жігер тұрғындар арасында қатысу сезімін нығайту үшін маңызды мәнге ие болады.

Жалпы, Қазақстан қалаларында өмір сүру жағдайларын жақсарту елдің әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясының маңызды құрамдас бөлігі болады. Инфрақұрылым мен қоғамдық қызметтерге инвестиция салу, қоршаған ортаны қорғау және қауіпсіздік мәселелерін шешу және мәдени және әлеуметтік ыңғайлылықты ілгерілету арқылы саясаткерлер мен қала жоспарлаушылар тұрғындар үшін де, бизнес үшін де тартымды қалалар құра алады, бұл экономикалық өсу мен дамуға әкеледі.

Қалалардағы жайлы ортаны құру білім беру, денсаулық сақтау және табыс деңгейі сияқты бірқатар әлеуметтік-экономикалық факторлармен тығыз байланысты. Қалалық орта сапасының жақсаруы экономикалық белсенділіктің өсуіне әкелуі мүмкін, өйткені кәсіпорындар өмір сүру сапасы жоғары аймақтарға инвестиция салады. Сонымен қатар, өмір сүру деңгейінің жоғарылауы денсаулықтың жақсаруына және әлеуметтік ұтқырлықтың жоғарылауына әкелуі мүмкін, бұл теңсіздікті азайтуға және тұрақты дамуға ықпал етуі мүмкін. Қалалардың өмір сүруге жайлылығы және оның Қазақстан Республикасының

өңірлеріндегі әлеуметтік-экономикалық дамуға әсері тақырыбына толығырақ тоқталу үшін өмір сүруге жайлылығын арттыруға ықпал ететін кейбір нақты факторларды және олардың ел контекстінде қаншалықты өзекті екенін қарастырған жөн. Бұл жобада аталған мәселелерді қарастырып және проблемаларды шешу жолдары ұсынылады.

Магистрлік жобада еліміздегі және шетел қалаларының тұрғындарға жайлы өмір сүру ортасын қалыптастыруға әсер ететін факторлардың талдауына ерекше назар аударылып және оның әлеуметтік-экономикалық дамуға әсерін анықтау көзделген.

Жоба келесі құрылымдық бөлімдерді қамтиды: әдебиеттерге шолу, зерттеу әдістері, талдау және зерттеу нәтижелері, және қорытынды бөлім. Сондай-ақ пайдаланылған дереккөздер тізімі қоса беріледі. Біріншіден нормативтік-құқықтық актілер, заңнамалық база ретінде Қазақстанның аумақтық даму схемасы және қалалардың кешенді құрылыс салу стандарты сияқты құжаттарды қамтиды. Сонымен қатар, магистрлік жобаның тақырыбы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық өсу нүктелері ретіндегі қалалардың дамуы және олардың жайлылығын мақсатты түрде қозғайды және қарауды көздейді. Бұдан басқа, шетелдік қалалардың даму үлгілері мен тәжірибесі қамтылады.

Жобаның мақсаты. Аталған магистрлік жобадағы зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы қалалардың жайлылығын қалыптастыру мен тұрғындардың өмір сүру сапасын арттыру мақсатында ұсынымдар әзірлеу.

Жобаның міндеттері келесідей:

- Қалалардың еліміздегі және шетелдегі даму үлгілеріне салыстырмалы талдау жүргізу;
- Дамыған, озық мемлекеттердегі қалалардағы жайлылықты құру тәжірибесін зерттеу;
- Жайлы қалалық ортаны қалыптастыруда «Адамдар инфрақұрылымдарға» концепциясы мен қолданыстағы заңнаманы жетілдіру бойынша қарастыру;
- «жайлы қалалық орта» ұғымына анықтама-түсінік беру;
- ұғымның категориясы мен критерийлерін анықтау;
- шетелдік заманауи алдыңғы қатарлы үлгідегі тәжірибелерді салыстырып, географиялық және ұлттық-мәдени ерекшеліктерге сәйкестендіре отырып елімізге ендіру мәселесін зерттеу;
- өңірдің немесе қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуын тежейтін проблемалар мен элементтерді «жайлылық» аспектісі тұрғысынан анықтап, реттеу жолдарын зерделеу;
- жоба жұмысын іске асыру жолын қарастырып, мемлекеттік және жергілікті басқаруда қолдануда негізді ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу объектісі – қалалық орта және олардың жайлылығы.

Зерттеу пәні – жайлы қалалық ортаның өңірдің әлеуметтік- экономикалық дамуына тигізетін әсері.

Зерттеу гипотезасы – қалалық жайлы ортаны құру нәтижесінде халық пен тұрғындардың жағдайын: өмірі, денсаулығы, білімі, жұмыспен қамтылуы және өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуын арттыру. Яғни, «жайлы қалық

ортаны» құру — өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына өзінің оң әсерін тигізеді.

Зерттеу сұрағы – өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына, жайлы қалалық ортаның тигізетін әсері қандай? Қалай «қалалардың жайлылығын» қалыптастыру нәтижесінде өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуын арттыруға қол жеткіземіз.

Зерттеу әдістері. Аталған мәселелерді зерттеу үшін талдау, салыстыру, сауалнама, регрессиялық-талдау, бақылау, кейс стади, семантикалық талдау зерттеу әдістері қолданылды.

Күтілетін нәтижелер мәселелерді зерттей келе пайдалы шетелдік және отандық озық үлгілер ұсынған тәжірибеге қол жеткізу және қоғам, билік пен тұрғындардың өзара әрекеттесуі арқасында осындай үлгілерді сәтті ендіру.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы Қазақстанда заңнамалық және нормативтік тұрғыда «жайлы қалалық орта» ұғымының болмауы және осы мәселені айқындайтын критерийлердің жоқтығы.

Тәжірибелік маңыздылығы. Өзірленген тәжірибелер мен ұсынымдарды мүдделі уәкілетті органдардың ендіруіне болады.

Жарияланым. Магистрлік жұмыстың кейбір негізгі нәтижелері «Ақылды қалалар» тұжырымдамасы: қалалық жайлы ортаны цифрландырудың Солтүстік Еуропа елдері және Қазақстандағы тәжірибесі» атты *(Цифрлық экономика: бизнестің жаңа архитектурасы және құзыреттіліктер трансформациясы: Экономика факультетінің 50-жылдығына арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы материалдар жинағы. 158-162 беттерде орналасқан (14 қазан 2022 ж.) — Қарағанды: «Академик Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті» КЕАҚ баспасы, 2022.)* мақаласында баяндалған және жарияланған.

Негізгі бөлім Әдебиеттерге шолу

Ең алдымен «Жайлы қалалық орта және оның әлеуметтік экономикалық дамуға әсері» тақырыбында зерттеуді жүргізбес бұрын, аталған «Жайлы қалалық орта» ұғымына тоқталып, оның мәні мен мағынасын ашу қажет.

Бұл ұғымға ең алғашқы мән берулер бойынша Қазақстан Республикасы НҚА-ларын қарастыратын болсақ, «Қала құрылысы қалалық және ауылдық елді мекендерді жоспарлау және салу» ҚР ҚНЖЕ 3.01-01-2008» құжатында алғаш мән берілген болатын және аталған норматив өзгеріске ұшырағанымен, қарастырылып отырған тақырып бойынша «жайлылық» ұғымы сол кезден бері соңғы заңнамалық өзгерістерде де сақталып келуде[1]. Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрінің Құрылыс және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық істері комитеті төрағасының «Қазақстан Республикасының құрылыс нормаларын бекіту туралы» 2018 жылғы 12 маусымдағы № 131-нқ бұйрығымен бекітілген «Сәулет, қала құрылысы және құрылыс саласындағы мемлекеттік нормативтер» нормасында да «жайлылық» жағдайына көңіл бөлінген[2].

Соңғы жылдарда, Астана қаласының 2050 жылға дейінгі кезеңде ғаламның 10 алдыңғы қатарлы қалаларының тізіміне ену бойынша тұжырымдамада, қаланың даму сценарийінде тұрғындар санының 4 миллионға жетуін барынша экологиялық зардаптарға ұшыраудан алшақ түрде және орнықтылық пен жайлылықты сақтап қалыптастыру арқылы қарастырады[3].

Қазақстан Республикасында мемлекеттік деңгейде «Жайлы орта» ұғымының алғашқы аталуына қатысты түсінік «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 5 қазандағы Жолдауында келтіріледі. Аталған жолдауда ұғымға анықтама беріле отырып, сонымен қатар тұрғындардың өмір сүруіне барынша жайлы (қолайлы) және қауіпсіз орта құруды көздейтін – «Өңірлік стандарттар жүйесін» құру қажеттілігі де аталып кетті[4]. Өңірлердегі осы саланы дамыту бойынша алғашқы қадамдар Алматы қаласының архитектуралық-қала құрылысын реттеу бойынша дизайн-кодын қалыптастыру бойынша жұмыстарында ескерілді[5].

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық жоспарында халықтың өмір сапасын арттыру басымдығы мен Өңірлерді дамытудың 2025 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасындағы «Жайлы қалалық орта» қалыптастыру мәселесімен ұштасады. Аталған бағдарламалық құжаттар бойынша, өмір сүру сапасы мен адамдардың өмір сүруі үшін жайлы қалалық ортаны қалыптастыру елімізге біліктілігі жоғары халықаралық қызметшілер, кәсіби профессионалдардың ағылып келуіне және өз еліміздің дарынды іскер азаматтардың тұрақтап қалуы үшін жағдай жасау көзделеді[6,7].

Мемлекеттік жоспарлау жүйесіндегі кейінгі жылдардағы өзгерістерге байланысты алдыңғы құжаттардың (мыс. 2025 жылға дейінгі өңірлерді дамыту бағдарламасы) кейбірінің күші жойылып, бағдарламалардағы өзекті және құнды

мәселелердің кейінгі қабылданған ұлттық жобалардың арасында ескерілмеуі сияқты жағдаяттар кездесуде, оның бірі қазіргі таңдағы өңірлердің дамуына қатысты «Қуатты өңірлер ел дамуының драйвері» ұлттық жобасында зерттеу тақырыбындағы өзекті мәселе «қалалық жайлы ортаны» қалыптастыру мәселесінде тұрғындардың тек базалық қажеттіліктеріне орай қанағаттандырулары қаралған. Одан бөлек бағдарламалық құжатта ұсынылылып отырған зерттеудегі мәселе бойынша нақты іске асыру шаралары мен көзделген нәтижелерге қол жеткізу жолдары көрсетілмеген[8].

«Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі аумақтық даму жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығында өңірлердегі жайлы қалалық ортаның аздығын атап көрсетеді. Сонымен қатар «Елді аумақтық-кеңістікте дамытудың 2030 жылға дейінгі болжамды схемасында» да аталған мәселе көтеріліп, назарда болды[9,10].

Құжаттар арасында мәселеге нақтырақ тоқтала кететін, жайлылыққа жету мысалдары ретінде шетелдік тәжірибелерді «Тұрғын үй-коммуналдық инфрақұрылымды дамытудың 2026 жылға дейінгі тұжырымдамасы» аясында тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық (ТКШ) мәселелерінен сумен жабдықтау саласы бойынша Еуро Одақтың, одан бөлек Дүниежүзілік Банктің ұсынымдары, ТКШ басқару бойынша Ағылшындық, Нидерландылық, Франсуздық үлгілері, Финляндиялық, Швециялық, БҰҰ стандарттарын, ҚХР, Германиялық, АҚШ, Чилилік, ЭЫДҰ елдерінің, Сингапур, Туркия Республикасы сияқты мемлекеттерін қарастырып және реновациялау жобаларының Жапондық, Ресейлік үлгілеріне тоқталып, соңғысы Қазақстандық тәжірибеге жақын екендігін алға тартып РФ-тың «Дом» компаниясы үлгісінде елімізде сондай компания іске асырылды. Аталған бағыттағы жұмыстар жайлылық факторын қалыптастырады деген пайымға келді[11].

Қазіргі таңдағы, «жайлы ортаны қалыптастыру» мақсатында — қалалық аумақтарды жоспарлауды сапалы түрде жүзеге асырудың (қалалардың кешенді құрылысын жүргізудің) жаңа стандарттарын қалыптастырудың алғаш қадамдары 2022 жылдың бірінші тоқсанында ҚР Президенті Қ. Тоқаевтың қала құрылысы саласы бойынша тапсырмасы негізінде Қазақстандық урбанистердің Q88 қауымдастығы мен Ресейлік әріптестердің ат салысуымен бірлескен жұмыс нәтижесінде жасалған болатын. Аталған құжаттың толық жүзеге асуы 2022 жылғы 30 маусымдағы әдістемелік құжатта айқын болды және бұл баспалық кітап күйінде отандық әдістеме ретінде 2023 жылы Астана қаласында ресми түрде жарық көрді. Сонымен қатар бұл кітаптарда қазіргі таңдағы қалалардың бас жоспарымен қатар жүретін кейінгі уақытта белең алудағы мастер жоспарын қалыптастыру бойынша әдістемелері келтірілген[12,13].

Жоғарыдағы көрсетілген еліміздегі заңнамалық құжаттардың ішінде «жайлы қалалық орта» ұғымдары көрсетіліп, алайда оның нақты түсінік-мағынасы, критерийлері мен параметрлері және оны ендірудің қандай пайда беретіндігі немесе өңірлердегі әлеуметтік-экономикалық дамуға тигізетін әсері туралы деректер келтірілмеген. Бұл мәселені қарастыру шетелдік тәжірибелерді (ЭЫДҰ елдері) оның ішінде алыс және жақын шетелдерді (ТМД елдері), әлемдік

бенчмаркингті, халықаралық ұйымдар мен ми орталықтарының ұсынымдарын зерттеуді талап етеді.

Қазақстандағы қалалардың жайлылығын қалыптастыру ЭЫДҰ мамандарының пікірінше, 2050 жылға дейін алдыңғы қатарлы дамыған отыз елдің қатарына кірудің алғышарты болып табылады және урбандалу деңгейін 70 пайызға жеткізу үшін аталған мәселелерді шешуді талап етеді[14].

2022 жылғы БҰҰ-ның он бірінші «Тұрақты даму мақсаты» - орнықты қалалар мен елді мекендер бойынша есебінің жүргізген рейтингі әлем елдері қатарында Қазақстан Республикасының алатын орны 163 елден 65-ші екенін көрсетті. Аталған бағалау үш көрсеткіш негізінде жүргізілді, олар: лашықтарда (қаланың тұрмыс деңгейі төмен аудандары) тұратын қала халқының үлесі; PM2.5 бөлшектердің орташа жылдық концентрациясы; құбыр арқылы тартылған тазартылған су көзіне қол жеткізу; қоғамдық автокөлікпен қанағаттану [15]. Бұл көрсеткіштердің барлығы дерлік тұрақты даму жағынан қарастырылған. Аталғандардың қалалардағы жайлылық факторларына қатыстылығы айқын және одан да басқа көрсеткіштер бойынша қалалардың жайлылық деңгейіне әсер ететін мәселелерді де қарастыруға болады. Дегенмен, қалалық ортаның жайлылығының ең маңызды факторларының бірі атмосфералық ауа мен ауыз су сапасының қалалардағы тұратын халықтың денсаулығына тигізетін әсерінің орасан зор рөлі бар екендігін атап өту қажет.

ТМД елдері қалаларының БҰҰ Хабитат бағдарламасына сәйкес қалалық дамудың тұрақтылық бойынша конференциясында өмір сүруге жайлы ортаны құрудың қала құрылысы мен жер пайдаланудағы рөлінің маңыздылығын атап өткен. Сонымен қатар, егер де қалалардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру қажет болса, онда өмір сүруге жайлы және жұмыс істеуге қолайлы жағдай жасауы керек. Бұған өмір сүру стандарттарын арттыру, жоғары білікті еңбек ресурстарын тартуға және бекітуге қабілетті сапалы және қауіпсіз қалалық ортаны құру кіреді. Бұл дегеніміз, жайлы қалалық орта мен қалалық орта сапасының арасындағы тығыз байланыстың бар екендігін көрсетеді. Аталған құжаттың қорытындылауы бойынша: «Жайлы қалалық орта-бұл жайлы үйлер мен көшелер ғана емес, сонымен қатар қоғамдық қызметтердің қолжетімділігі, спортпен шұғылдану және ашық ауада демалу мүмкіндігі. Бұл сонымен қатар білім мен жұмысқа орналасу, сондай-ақ өз қаласының өміріне қатысу мүмкіндігі» деген де тұжырымға келеді[16].

Мәселен, Қазақстан Республикасында ДЖБ (Дүниежүзілік банк) мен ҚР ЭГТРМ-нің (экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі) тарапынан ұлттық деңгейде ауа ластануы мен елдегі парник газы шығарындыларының арасындағы байланысты анықтау мақсатымен ең алғаш рет жүргізілген бірлескен зерттеуінің 2021 жылғы желтоқсандағы баяндамасына сәйкес, Қазақстандағы ауа ластануы бойынша PM2.5 бөлшектерінің негізгі көзі болып табылатын шашыраңқы орналасқан кішігірім тұрмыстық пештер мен жылыту қазандықтары екендігі деген тұжырымға келген[17]. Сонымен қатар, аталған баяндамада Қазақстандағы ауа сапасының нашарлығынан жыл сайын тек PM бөлшектерінің өзі 9 360 мерзімінен бұрын өлім-жітім жағдайларына әкеп

соқтыратынын және бұл ел экономикасына 7,1 миллиард доллардан аса зардапқа ұшырататынын баяндаған[18]. Бұл зерттеулерге сүйене келе, қалалардағы атмосфералық ауаның тек жайлылық факторы ғана емес оның нашарлауы – тиісінше тұрғындардың денсаулығына кері әсер тигізуімен өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуының қолайсыз факторы болуы екендігін анықтаймыз. Бұл мәселелер өз кезегінде қалалардың жайлылық деңгейі мен өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуына теріс әсер ететіндігін көрсетеді.

McKinsey компаниясы тарапынан жүргізілген зерттеулерге сәйкес, жарияланған мақаласында қаланың өмір сүруге жайлылығының маңыздылығын және оның аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына әсерін көрсетеді. Урбанизация өсіп келе жатқандықтан, «ақылды қала» технологиясы қалаларда өмір сүру ыңғайлылығын арттыруда және осылайша әлеуметтік-экономикалық өсуді ынталандыруда шешуші рөл атқарады.

Қаланың өмір сүруге жайлылығы әлеуметтік-экономикалық дамудың бірнеше негізгі аспектілерімен, соның ішінде денсаулық сақтау, өмір сапасы, ресурстарды басқару және экономикалық өсумен тікелей байланысты. Мақалада «ақылды қала» қосымшалары өмір сүру жағдайларын жақсартуға ықпал ететін жеті бағыт анықталған, бұл өз кезегінде әлеуметтік-экономикалық дамуға оң әсер етеді:

1. Қауіпсіздік: бейне аналитика және бетті тану сияқты технологиялар арқылы қоғамдық қауіпсіздік пен құқық қорғау қызметін арттыру инвестицияларды тартатын және экономикалық өсуге ықпал ететін тұрақты және қауіпсіз ортаны құруға ықпал етеді.

2. Ұтқырлық: тиімді көлік жүйелері, кептелісті азайту және жол қозғалысын интеллектуалды басқару өнімділікті арттырады және жұмысқа орналасу мүмкіндіктері мен негізгі қызметтерге қол жетімділікті жақсартады.

3. Коммуналдық қызметтер: интеллектуалды желілер мен суды басқару жүйелері арқылы ресурстарды оңтайландырылған тұтыну және қалдықтарды азайту қаланың тұрақты дамуына ықпал етеді және Қоғамдастық үшін ұзақ мерзімді шығындарды азайтады.

4. Ғимараттар: энергияны үнемдейтін құрылыс технологиялары парниктік газдар шығарындыларын азайтады және экологиялық тазалықты арттырады, сонымен бірге кәсіпорындар мен тұрғындардың пайдалану шығындарын азайтады.

5. Денсаулық сақтау: денсаулық сақтау саласына қол жетімділікті жақсарту және цифрлық денсаулық сақтау қызметтері арқылы қоғамдық денсаулықты бақылауды жақсарту сау жұмыс күшіне, Денсаулық сақтау шығындарын азайтуға және еңбек өнімділігін арттыруға әкелуі мүмкін.

6. Қауымдастық: тұрғындар мен Үкімет арасындағы әлеуметтік өзара әрекеттесу мен ынтымақтастықты дамытатын цифрлық платформалар жергілікті инновациялар мен кәсіпкерлікті ынталандыру арқылы қауымдастықтың тиесілілігі мен белсенділік сезімін дамытуға ықпал етеді.

7. Экономикалық даму: жергілікті бизнесті қолдайтын, инвестиция тартатын және жұмыс орындарын құратын цифрлық құралдар аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына тікелей ықпал етеді.

Қорытындылай келе, мақалада «ақылды қала» технологияларының қалалардағы өмір сүру жағдайларын жақсартудағы маңыздылығы атап өтіледі, бұл аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына тікелей әсер етеді. Қауіпсіздік, ұтқырлық, коммуналдық қызметтер, ғимараттар, Денсаулық сақтау, қоғамдық және экономикалық даму мәселелерін шеше отырып, «Ақылды қала» шешімдері әлеуметтік-экономикалық өсуге ықпал ететін тұрақты, тиімді және өмір сүруге қолайлы қалалық ортаны құруға ықпал етеді[19].

ДЖБ-ның бір топ зерттеушілерінің жариялаған мақаласында Оңтүстік Азия қалаларындағы өмір сүру ыңғайлылығы мен экономикалық даму арасындағы байланыс зерттелген. Оңтүстік Азияның жетекші урбанизация тобы Оңтүстік Азия қалаларының өмір сүруге жарамдылығын әлемнің басқа аймақтарындағы әріптестерімен салыстыруға тырысып, өздерінің өмір сүруге жарамдылық индексіні жасады. Алайда, олар өмір сүруге жарамдылықтың субъективті сипатына және салыстырғысы келген көрсеткіштер бойынша қала деңгейіндегі деректердің жетіспеушілігіне байланысты қиындықтарға тап болды.

Зерттеу тобы, Оңтүстік Азия қалаларының өмір сүруге жайлылық индекстері бойынша төмен көрсеткіштерге бейім екенін және олардың өмір сүруге жайлылық индексі Оңтүстік Азия қалаларының қауіпсіздікті қоспағанда, әрбір жұптық салыстыруда басқа аймақтардағы құрдастарына қарағанда өмір сүруге жарамдылық бойынша төмен позицияларға ие екенін анықтады. Талдау қалалардағы өмір сүру жағдайларын өлшеу мен жақсартудың маңыздылығын, сондай-ақ қаланы дамыту бойынша күш-жігерді салыстырмалы талдау және жоспарлау үшін қалалық деңгейде көбірек және жақсырақ деректерді жинау қажеттілігін көрсетеді. Тұтастай алғанда, мақалада экономикалық өсу мен өмір сүруге жайлылық арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етудің күрделілігі және қалалардағы өмір сүруге жарамдылықты өлшеу мен жақсартудың жан-жақты және стандартталған тәсілдерінің қажеттілігі атап өтіледі[20].

Басқа да, шетелдік танымал урбанисттер мен қалалардағы ортаның жайлылығын қалыптастыру тақырыбын зерттеушілердің тарапынан жасалған көлемді жұмыстарына шолу жүргізу барысында келесідей (кесте 1.) авторлар мен ғалымдардың еңбектері мен әдебиеттері қаралды және олардың аталған тақырыпқа қатысты мәселелері анықталды:

Кесте 1 – Шетелдік әдебиеттерге жүргізілген шолу тұжырымдары.

№	Автор	Атауы	Жылы	Негізгі тұжырымдар
1	Джанетт Садик-Хан, Сүлеймендер Жиынтығы	Қала үшін күрес: қалалық революцияға арналған нұсқаулық	2016	Жаяу жүргіншілерге, велосипедшілерге және қоғамдық көлік пайдаланушыларына басымдық беру мақсатында Нью-Йорк көшелерін түрлендіру шежіресі

кесте 1 жалғасы

№	Автор	Атауы	Жылы	Негізгі тұжырымдар
2	Ян Гейл	Адамдарға арналған қалалар	2010	Ыңғайлы және тұрақты қалаларды құру үшін адамға бағытталған қалалық дизайнның маңыздылығы
3	Эрик Клиненберг	Адамдарға арналған сарайлар: элеуметтік инфрақұрылым теңсіздікпен, поляризациямен және азаматтық өмірдің құлдырауымен күресуге қалай көмектесе алады	2018	Қоғамдық кеңістіктер мен қоғамдық институттарды қоса алғанда, қуатты элеуметтік инфрақұрылым элеуметтік-экономикалық дамуды ілгерілету үшін өте маңызды. Элеуметтік келісім мен әл-ауқатқа ықпал ететін кітапханалар, саябақтар және қоғамдық кеңістіктер сияқты.
4	Чарльз Монтгомери	Бақытты қала: қалалық дизайн арқылы өмірімізді өзгерту	2013	Қалалық дизайн, бақыт және элеуметтік-экономикалық даму арасындағы байланысты зерттейді
5	Ричард Флорида	Шығармашылық сыныптың гүлденуі	2002	Ыңғайлы қалалық орта инновациялар мен элеуметтік-экономикалық дамуды ынталандыру үшін өте маңызды Шығармашылық сыныпты тартады.
6	Эдвард Глейзер	Қаланың салтанаты: біздің ең үлкен өнертабысымыз бізді қалай бай, жасыл, сау және бақытты етеді	2011	Тығыз, серуендеуге ыңғайлы және жақсы жобаланған қалалар инновациялар мен экономикалық өсуге ықпал етеді және өз тұрғындары үшін жайлы қалалық ортаны қамтамасыз етеді.
7	Джейн Джейкобс	Американың ұлы қалаларының өлімі мен өмірі	1961	Қалалық орта элеуметтік-экономикалық дамуға әкелетін жайлы өмір сүру үшін көпфункционалды дамуға, жаяу жүргіншілерге қол жетімділікке және әртүрлі аудандарға басымдық беруі керек.
8	Кевин Линч	Қала бейнесі	1960	Қаланың жайлылығы мен функционалдығына әсер ету арқылы оның танылуына ықпал ететін қалалық дизайн элементтерін анықтайды, бұл өз кезегінде элеуметтік-экономикалық дамуға ықпал етеді.
Ескертпе – [21-28] қайнаркөздердің негізінде автор құрастырған				

Сонымен қатар, Н.Бакаева, Л.Чайковская, Д.Зулета ұсынған мақалада табиғи компонент пен элеуметтік-экономикалық компонентті қоса алғанда, бес компоненттен тұратын жайлы қалалық ортаның тұжырымдамалық моделі ұсынылған. Мақалада сонымен қатар қалалық ортаның жайлылық жағдайын

бейнелейтін ресми өрнек ұсынылады. Авторлар қазіргі қалалардағы барлық қажеттіліктерді қанағаттандырудың маңыздылығын атап көрсетеді және қала құрылысы процесінде қауіпсіз және жайлы қалалық ортаны құру басымдыққа ие болуы керек деп болжайды. Ұсынылған модель мен өрнек қалаларды дамыту саясаты мен күш жігерін дамыту үшін пайдалы болуы мүмкін[29].

Николас Мартино, Синтия Гирлинг және Юхао Лудың «Қалалық пішін және өмір сүруге жайлылық: әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер және құрылған орта көрсеткіштері» мақаласы қалалық пішіндер мен өмір сүруге жарамдылық арасындағы байланысты жақсы жазылған зерттеу болып табылады. Зерттеу өмір сүруге жайлы және тұрақты қалаларды құруда белсенді көлік пен әлеуметтік өзара әрекеттесуге ықпал ететін, көп функциялы дамудың маңыздылығын көрсетеді. Дегенмен, зерттеудің шектеулері бар, соның ішінде үлгінің шағын мөлшері және мәдени факторлардың өмір сүруге жарамдылығына әсерін ескермейді. Тұтастай алғанда, құжатта өмір сүруге қолайлы және тұрақты қалаларды құруға ұмтылатын қала жоспарлаушылары мен саясаткерлер үшін құнды ақпарат бар[30].

Елена Штейн өзінің зерттеуінде халықтың денсаулығына әсер етуге баса назар аударып отырып, халық үшін жайлы қалалық ортаны құрудың маңыздылығы талқыланады. Әлеуметтік инфрақұрылым мен спорт ғимараттарының маңыздылығын қоса алғанда, өмір сапасының көрсеткіштері мен денсаулыққа қауіп факторлары талданады. Авторлар салауатты өмір сүру ортасын қамтамасыз ету үшін қалалық саясат пен тұрғын үй құрылысында ұтымды шешім қабылдау және деректерге негізделген талдау қажеттілігін атап көрсетеді. Мақалада қоғамдық денсаулыққа әсер ететін негізгі факторларға пайдалы шолу жасалады және қала құрылысына біртұтас көзқарасты қолданудың маңыздылығына баса назар аударылады[31].

Авторлар О. Е. Сергеев пен Е. Н. Лазаревтің «Жайлы қалалық орта мегаполистерді дамытудың анықтаушы факторы ретінде» мақаласы мегаполистерді дамыту стратегияларын анықтау үшін қалалық ортаның жайлылығын зерттеудің маңыздылығына назар аударды. Авторлар интегралды рейтингтерді, бір жалпылама индикаторды таңдауды және сандық көрсеткіштердің үлкен жиынтығын егжей-тегжейлі бағалауды қоса алғанда, қалалық ортаның жайлылығын бағалаудың әдіснамалық тәсілдерін ұсынады. Boston Consulting Group консалтингтік компаниясы жүргізген 12 мегаполистің қалалық ортаның жайлылығын салыстырмалы талдаудың мысалы инвестицияларды қалалық ортаның жайлылығына айырбастаудың табыстылығын анықтау үшін бағалау құралдарын қолдануды көрсетеді[32].

Тақырып бойынша жүргізілген әдеби шолу жайлы қалалық орта мен зерттеушілер тұжырымдамалары қалалардың ыңғайлылығы және олардың әлеуметтік экономикалық дамуға әсерін зерттеудегі маңызды компоненттер екенін айқын көрсетті.

Сонымен қатар, қалалық ортаны зерттеу мен жақсартудың теориялық және практикалық тәсілдерін нақтылауға, сондай-ақ аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын қалыптастыру кезінде ескерілуі керек ең

маңызды аспектілерді анықтауға көмектеседі. Атап айтқанда, әдеби шолу келесі ақпаратты бере алды:

- Жайлы қалалық ортаны қалыптастыру саласындағы ағымдағы үрдістер мен сын-қатерлер және оның өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсері.

- Қалалық ортаның сапасын және оның қала тұрғындарының өміріне және экономикалық өсуіне әсерін бағалаудың әртүрлі тәсілдері.

- Жайлы қалалық орта тұжырымдамасын практикалық іске асырудың мысалдарын және оның аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына әсерін сипаттайтын зерттеулер мен практикалық тәжірибеге негізделген қалалық ортаны және оның аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына әсерін жақсартуға арналған ұсыныстар.

- Тұтастай алғанда, әдеби шолу тақырыпты тереңірек және жан-жақты түсінуге және осы саладағы әрі қарайғы зерттеулер мен практикалық әрекеттердің ең перспективалы бағыттарын анықтауға көмектеседі.

Гипотеза қалаларда өмір сүруге және жұмыс істеуге қолайлы жағдай жасау аймақтағы экономикалық өсу мен дамуды ынталандыратын негізгі фактор болуы мүмкін деп болжайды.

Бұл гипотезаны растау үшін қалалық ортаны талдауды және оның әртүрлі аспектілерінің аймақтың экономикалық дамуына әсерін бағалауды қамтитын тиісті зерттеу жүргізу қажет. Зерттеу қалалардағы өмір сапасын бағалауды, инфрақұрылымның қолжетімділік деңгейін, қауіпсіздік деңгейін, қоршаған ортаның ластану деңгейін және т. б. қамтуы мүмкін.

Егер зерттеу гипотезаны растайтын болса, онда бұл жайлы қалалық ортаны құруға және жалпы аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын ынталандыруға ықпал ететін тиісті саясаттар мен стратегияларды әзірлеуге әкелуі мүмкін.

Зерттеу әдістері

Зерттеу сандық зерттеу әдістерін қолдана отырып, кешенді тәсілге негізделген, олардың негізгісі логикалық, экономикалық және статистикалық талдау, салыстыру және жалпылау болып табылады. Талдау объектісі Қазақстанның қалалары және олардың жайлылық параметрлері болып табылады. Аталған көрсеткіштердің әлеуметтік-экономикалық дамуға әсерін статистикалық деректерге сүйене отырып талдау жасалды.

Сауалнамалар, Қазақстандағы қалалардың тұрғындары арасындағы «жайлы қалалық ортаны» қалыптастыру факторлары мен жұртшылықтың ол мәселеге баға беруі мен көзқарастарын қамту арқылы жасалды.

Зерттеудің ақпараттық базасын Қазақстан Республикасы Статистика бюросының статистикалық деректері болып табылатын әртүрлі ашық көздерден алынған қайталама деректер құрады. Сонымен қатар, зерттеу барысында теорияларды зерттеу, шетелдік озық тәжірибелерді қарастыру, статистикалық көрсеткіштерге регрессиялық талдау арқылы зерттеу жүргізілді.

Зерттеу барысында бақылау әдістері де қолданылды. Мәселен бұл әдіс өңірлердегі абаттандыру мен көгалдандыру жұмыстары барысында кеңінен қолданылады.

Одан бөлек, «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ ұсынған – Қазақстан қалаларының өмір сапасының ұлттық деңгейінің көрсеткіштерін пайдалана отырып контент талдау бойынша өңірлердегі орын алып жатқан жағдайларды қарастыру мәселесінде пайдаланылды.

Сонымен қатар, «жайлы қалалық орта» ұғымын анықтау және түсініктеме беру барысында әр-түрлі тұжырымдамалар қарастырыла отырып, оларға семантикалық талдау әдісінің негізінде зерттеу жүргізіліп, анықтама беру бойынша жұмыстар жасалынды.

Жоғарыда аталған әдістер өзінің зерттеу барысында репрезентативтілігін сақтай отырып нәтижелерді талдау барысында көмегін тигізді.

Талдау және зерттеу нәтижелері

Ғылыми және күнделікті өмірде маңызы бар жайлы қалалық ортаны зерттеуге ұзақ мерзімді қызығушылық бар. Құрылыс саласында, жайлы қалалық орта адамдардың өмірі мен қызметіне ең қолайлы кеңістік ретінде сипатталады. Бұл тауарлардың, қызметтердің, қызметтердің, көліктің қол жетімділік деңгейіне, орналасудың ыңғайлылығына және қоғамдық орындардың болуына байланысты. Ыңғайлы қалалық ортаны қалалық жағдайда адамның денсаулығы мен сезімі ретінде де анықтауға болады. Қазіргі бизнес әлемінде «сапалы қалалық орта» термині кеңінен қолданылады және көбінесе «жайлы қалалық ортаға» синоним болып табылады. «Жайлылық» және «сапа» ұғымдарының әр түрлі түсіндірмелері болғанына қарамастан, ғалымдар мен қоғам қайраткерлері жайлы қалалық орта автоматты түрде сапалы ортаны қабылдайтынын атап көрсетеді[33].

«Жайлы қалалық орта» ұғымына жасалған семантикалық талдауымыздың нәтижесінде, келесідей тұжырымдарды қарадық: «Жайлы қалалық орта» - бұл қала тұрғындарының өмірін жақсартуға қатысты көптеген идеялар мен тұжырымдамаларды қамтитын сөз тіркесі. Мұндай орта әртүрлі қалалық іс-шараларға, соның ішінде жұмысқа, демалысқа, қозғалысқа және әлеуметтік өзара әрекеттесуге қолайлы жағдай жасайды.

1. Жайлылық: бұл тұжырымдаманың негізгі құрамдас бөлігі. Жайлылық физикалық және психологиялық әл-ауқатпен байланысты. Оған қауіпсіздік, тазалық, тыныштық, қоғамдық кеңістікті пайдалану ыңғайлылығы және қаладағы қозғалысты ыңғайлылығы кіреді.

2. Қалалық: Бұл қалалық немесе агломерация (Метрополитен) аймақтарымен байланысты орта туралы екенін көрсетеді. Бұл микро деңгейден (мысалы, көше немесе аудан) макродеңгейге дейін (мысалы, бүкіл қала немесе агломерация (метрополитен аймағы) бәрін қамтуы мүмкін.

3. Орта: бұл қалалық өмірдің физикалық және әлеуметтік саласын білдіреді. Бұған инфрақұрылым (көлік, ғимараттар, саябақтар, алаңдар және т.б.), сондай-ақ әлеуметтік аспектілер (қоғамдық кеңістік, мәдени және әлеуметтік мекемелер, көршілер және т. б.) кіреді.

Жайлы қалалық ортаны құру көлік жүйесін дамыту, қоғамдық кеңістіктер салу, қолжетімділік пен қауіпсіздікті жақсарту, әлеуметтік өзара әрекеттесуді ынталандыру, жасыл демалыс аймақтарын құру және т.б. сияқты көптеген аспектілерді қамтуы мүмкін. Ол сондай-ақ қала тұрғындарының әртүрлі топтарының, соның ішінде балалардың, қарттардың, мүгедектердің және басқа да осал топтардың қажеттіліктері мен мүдделерін ескеруді қамтиды.

Зерттеу барысында, «жайлы қалалық орта» ұғымы Ресейлік ғалымдар мен әріптестердің анықтамаларынан алынған «комфортная городская среда» тіркесі ретінде сөзбе-сөз тікелей аударма екендігін анықтадық. Бұл анықтамада ең алғашқы қолданыста былай деп келтіріледі: «Жайлы қалалық орта - бұл қала шекарасындағы барлық табиғи және табиғи элементтер, сонымен қатар тұрғындардың жеке және әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыруды

қамтамасыз ететін ғимараттар, құрылыстар мен объектілерді қамтитын құрылыс. Ол қажетті қызметтерге, ресурстарға, инфрақұрылымға, демалыс, жұмыс және білім беру орындарына қол жеткізу арқылы қала тұрғындарының өмір сүру сапасын жақсарту үшін құрылады. Мұндай ортаны құру сонымен қатар экологиялық тұрақтылық пен әлеуметтік әділеттілік принциптерін ескеруі керек, бұл сайып келгенде қала тұрғындарының өмір сүру сапасын жақсартуға әкелуі керек.»[33,34].

Көптеген шетелдік Еуропа және АҚШ елдерінің зерттеушілері тарапынан бұған баламалы сөздерді пайдаланады, олар: «тұрақты қалалар» («sustainable cities»), «өмір сүруге арналған қалалар» («livable cities»), кейінгі жылдары әлем бойынша толығымен «SMART» яғни «ақылды қалалар» деген терминологияға өту тенденциясы байқалып келеді. Дегенмен, «жайлы қалалық орта» өздігінен емес заман талабы мен халықтың тұрмыс деңгейінің мәселелерін қарау барысында ғалымдар тарапынан атап шығарылған терминологиясы ретінде қараймыз[35]. Сондықтан да, әлі күнге дейін «жайлы қалалық орта» ұғымы өзінің маңыздылығы мен өзектілігін сақтап келеді және алдағы уақыттағы болашақта да қолданыс аясында болатынына сенімді болжамдар бар. Бұл жерде тағы да қосымша айта кетерлік мәселе, ол – «тұрақты қалалар» ұғымы БҰҰ-ның Орнықты даму мақсаттарынан туындап, жалпыға ортақ түсіндіретін сөз ретінде қолданыс аясында болуы. Қазіргі таңда елімізде, мәселен БАҚ-тарда және саяси мемлекеттік қызметшілер тарапынан көптеп қолданылып жүрген сөз «жайлы қалалық орта» сөзі ағылшын тіліндегі мағынасы «тұрақты қалалық орта» білдіретін сөзбен айнымас синонимдес сөз болып табылатыны айтпаса да белгілі мәселе. Өйткені «жайлы» және «тұрақты» сөзінің әрқайсысы да түбірі «жай» және «тұрақ» сөзі болатын мағынасы бірдей сөздер. Одан бөлек, «жайлы» сөзінің тағы да бір мағыналары «қолайлы», «ыңғайлы» деген орыс тіліндегі «комфорт» ұғымдармен пара пар қолданылып, синонимдес сөздер қатарын құрайды. Аталғандардың барлығы адамдардың, тұрғын халықтың, сарапшылар қауымдастығы, үкімет пен мемлекет тарапынан қалаларға берілетін баға ретінде яғни эталон ретінде қарастыруға болады. Алайда отандық зерттеушілер тарапынан және еліміздегі НҚА-лерді зерделеу барысында, қоғамда көптеп қолданылатын бұл сөздің белгіленген ешбір анықтамасы мен түсіндірмесі келтірілмегендігін айтып өткен жөн. «Livable cities» ұғымы яғни қазақ тіліндегі мағынасы «өмір сүруге арналған қалалар» сөзі, қалаларды бағалаудың «Quality of Living» индексімен тікелей байланысты болғандықтан қолданылып келе жатқандығы екендігі анықталды. Осыдан кейін «қалалық өмір сапасы» және «қалалық орта сапасы» деген ұғымдардың туындауына септігін тигізгендігі белгілі болды. Бұлардың барлығы, ғалымдардың зерттеулерінде белгілі бір заңдылықпен қолданылмайды және әр түрлі зерттеулерде бірдей де мағына беретін кездері болады. Ал, қазақ тіліндегі қолданыста жүрген «жайлы қалалық орта» термині жоғарыдағы көрсетілген ұғымдардың барлығын өзінің ішіне

кіріктіреді десек те болады. Өйткені мысал ретінде келтіретін болсақ, егер де қалалар «сапалы» болатын болса, ол адамдарға әрқашан да «жайлылық» силауы міндетті емес. Ал егер де «жайлы» болатын болса ол міндетті түрде «сапалы» болады. Яғни ғылыми тілде, бұл жерде «жайлылық» объекті ретінде, ал «сапасы» оның параметрі немесе пәні ретінде көптеген көрсеткіштерді өз бойына жинап «жайлылық» ұғымын құрайды. Сонымен қатар, «өмір сүру сапасы» ұғымы тек базалық қызметтер көрсеткішін қамтитын болса, «жайлылық» ұғымы оған қоса тұрғындардың психо-эмоционалдық күйлерін де ескереді және сандық-сапалық көрсеткіш-тердің барлығын дерлік қамтиды. Ал «қалалық орта сапасы» ұғымы өзіне қаланың атмосфералық ауасының сапасы, экологиялық жағдайы сияқты көрсеткіштерді қамтуымен айқындалады. Аталған тұжырымдаманы схема түрінде 1-суреттен көруге болады.

1-сурет – Жайлы қалалық орта тұжырымдамасы
Ескертпе – [33-35] қайнаркөздер негізінде автор құрастырған

Қалалардың «жайлылық» концепциясы (тұжырымдамасы) бойынша өлшемді жүргізудің алғашқы талпыныстары, Мельбурн және Сингапур қалаларының «жайлылығының» жоғары екендігін анықтады. Саясаткерлер тарапынан бұл өлшемді «тұрақтылық» ұғымымен қатар қолданғандары да болды (Newton, 2007). Бұлардың ішінде ресурстардың азаюы (мысалыға, су), климаттың өзгеруінің зардапқа ұшырау салдары, тұрғын үйге және қызметтерге (мыс. көлік, денсаулық сақтау, білім) қол жетімділігі және жаһандық қаржы ағымы мен саны өсіп жатқан халықтың қала мәселелерін қарауды қажет етіретін жағдайлары да болды.

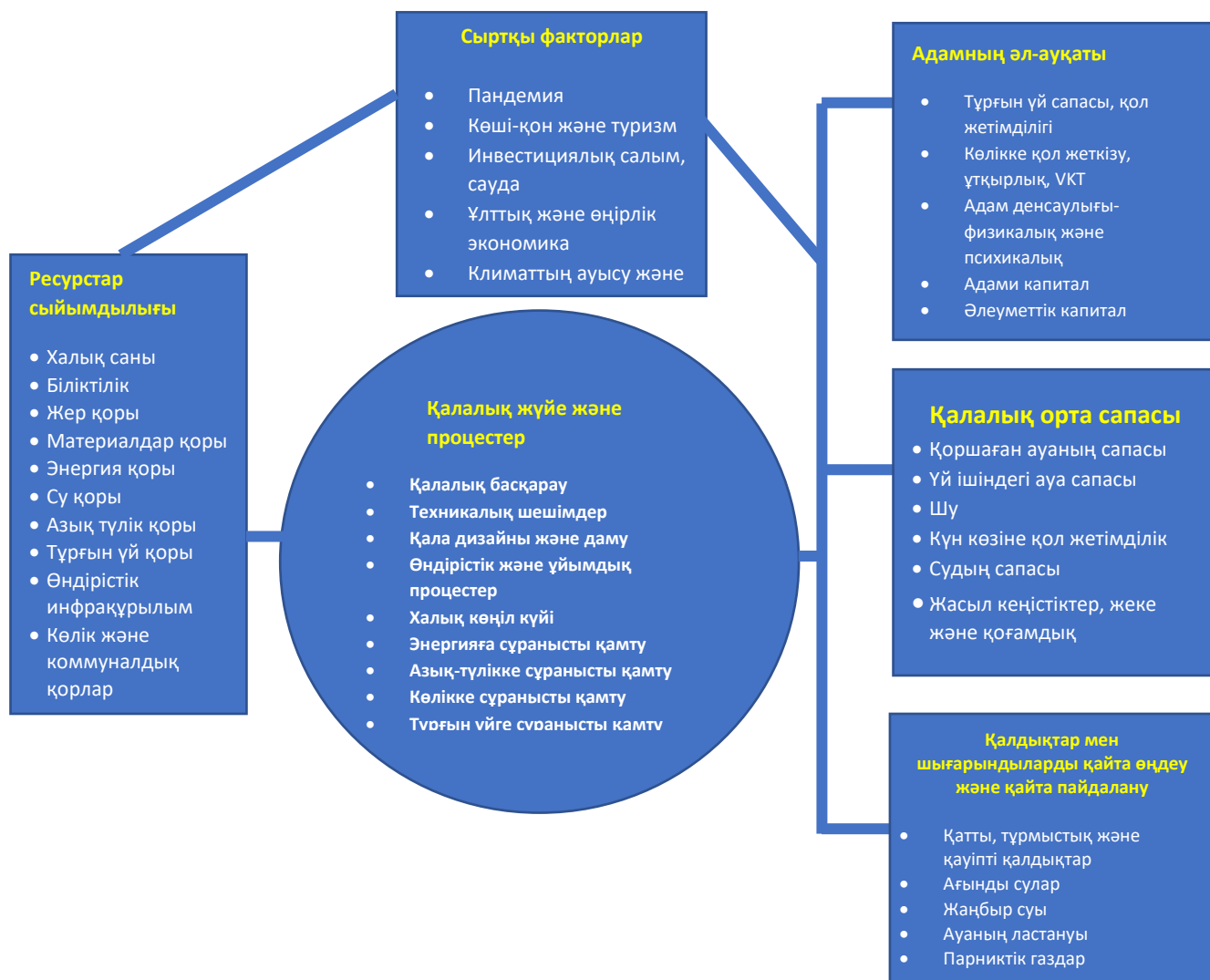
«Жайлылық» мағынасын ашудағы тұрғын үйлердің, көршілік қауымдастықтың және қала тұрғындарының орналасқан мекендегі өмір сүру сапасына және әл-ауқатының артуына қосатын үлесінің маңызы зор. Демек, өмір сапасы мен әл-ауқат адамның өмір сүру жағдайларын немесе олардың жағдайын өлшеуге болатын өлшемдерге қатысты неғұрлым тығыз байланысты және жиі ауыстырылатын ұғымдар болып табылады. Олар адами капитал сияқты экономикалық әл-ауқаттың объективті көрсеткіштерінен әлеуметтік капиталды, жеке тұлғаның сапалы көріністерін қамтитын өмір сапасының субъективті көрсеткіштеріне дейін болуы мүмкін қанағаттану, бақыт және т. б.

Адамдардың әл-ауқатымен және қаланың физикалық ортасының сапасымен ұсынылған өмір сүруге жайлылығы (сурет. 2), көбінесе адамдар тұратын және жұмыс істейтін қалалардағы негізгі қалалық жүйелер мен процестердің жұмысына байланысты:

- тұрғын үй нарығы қолайлы және қолжетімді баспана бере ме;
- көлік жүйесі автомобильдерге тәуелділіктің жоғары деңгейінсіз жоғары ұтқырлық пен байланыс деңгейін қамтамасыз ете ме;
- энергетикалық жүйе жаңартылатын энергия көздерін және таратылған генерацияны қабылдауды қолдайтын етіп құрылған ба және баға соққысы мен жанармай кедейлігін болдырмау үшін жеткілікті қауіпсіз және көміртекті бейтарап па;
- қалалық сумен жабдықтау жүйесі Ағынды суларды қайта пайдалануға, сондай-ақ жаңбыр суын – адам денсаулығына зиян келтірместен — бау-бақша мен жергілікті азық-түлік өндірісін қолдау үшін жеткілікті қоры бар халық пен өнеркәсіпті кепілдендірілген дақылмен қамтамасыз ету үшін ұстап алуға және пайдалануға мүмкіндік бере ме;
- қаланың өндірістік базасы оның экологиялық көрсеткіштері (мысалы, нөлдік шығарындылар, нөлдік қалдықтар стратегиясы) және жұмыс орнындағы қатынастар тұрғысынан дамыған ба;
- қала тұрғын үйді жұмыспен, жеке (мысалы, дүкендер мен басқа да тұрмыстық қызметтер) және мемлекеттік (мысалы, Денсаулық сақтау, білім беру) секторларының негізгі қызметтерімен жақсы байланыстыратындай етіп жерді пайдалануды жоспарлап отыр ма?

Өмір сүруге жайлылық көбінесе қалалық ортаның сапасына байланысты (суретті қараңыз. 2) қоршаған ауаның сапасы, үй-жайлардағы ауаның сапасы, Шу, күн энергиясына қол жеткізу және жасыл желектерге қол жеткізу (қоғамдық ашық кеңістіктер, жеке бақша кеңістіктері) сияқты факторлар жиынтықта белгілі бір жерлерде өмірге қанағаттану деңгейін қамтамасыз ететін тұрғын үйлер, аудан және қала.

Осылайша, қалалардың өмір сүруге жайлылығын зерттеу тұрақты қалалық даму моделі секілді кеңірек жүргізілуі керек, мұнда тиімділіктің басқа негізгі бағыттары экологиялық тұрақтылықты, экономикалық бәсекеге қабілеттілікті және басқаруды қамтиды. Өмір сүруге жайлылық пен экологиялық тұрақтылық арасындағы байланыс – ресурстарды тұрақты тұтыну арқылы өмір сүруге жайлылықтың жоғарылауын қамтамасыз ету үшін басты назарда болуы керек (суретті қараңыз. 2: ресурстардың шығындары) қысқа және орта мерзімді перспективада, бұл жергілікті бумдар мен құлдырау циклдарын күшейтуі мүмкін немесе ұзақ мерзімді перспективада жаһандық контексте тұрақсыз экологиялық зардаптарды тудырады[36].

2-сурет – Қалалық ортаның жайлылығын құру үшін негіздер
Ескертпе – [36] қайнаркөз негізінде автор құрастырған

Постиндустриалды дәуірге айналған қазіргі ХХІ ғасырдағы қоғамда біз урбанизацияның, өндірістің шоғырлануының және қалалардың кеңеюінің қарқынды процестерін байқаймыз. Бұл процесте капитал нарықтарға еніп, оларды қанықтырады, ресурстарға қол жетімділік пен ғылыми-техникалық прогресс аумақтарды байытуға ықпал етеді. Халықтың негізгі бөлігін тартатын ірі қалалық агломерациялар мен мегаполистер ерекше рөл атқарады. Олар кеңістікті әлемдік масштабта ұйымдастырудың негізгі формасына айналады. «Қалалар әлемі: қалалардың экономикалық қуат картасы» жаһандық институтының есебіне сәйкес, 2025 жылға қарай бүкіл әлем халқының төрттен бір бөлігі әлемдегі байлықтың 60% шоғырланған 600 ірі қалада тұрады деп күтілуде[37].

Талдау нәтижелері мегаполистердің дамуының халықтың өмір сүру сапасы мен жайлылығына әсері қайшылықты екенін көрсетеді. Зерттеулер көрсеткендей, ірі қаланың әл-ауқат деңгейі мен оның тұрғындарының

қанағаттануы арасындағы байланыс әрдайым оң бола бермейді. Елеулі индустрияландыруға, ақпараттық дамуға және корпоративтік ықпалға қарамастан, азаматтар осындай аумақтық құрылымдармен байланысты тәуекелдерге, жүктемелерге, әлеуметтік мәселелерге және экологиялық ластануға байланысты өмірге наразы болуы мүмкін. Бір қызығы, бай емес қалалардың немесе елдердің тұрғындары өмір сапасына қанағаттану деңгейі төмендейтін бай аудандардың тұрғындарына қарағанда көбірек бақытты сезінуі мүмкін. Бұл барлық елдер өз байлығын өз азаматтарының әл-ауқатына сәтті айналдыра бермейтінін көрсетеді[38].

Мегаполистерді алып аумақтық құрылымдар ретінде зерттеу олардың жайлы өмірге кепілдік берудегі және тұрғындардың өмір сүру сапасына қанағаттануын қамтамасыз етудегі өзгеретін рөліне байланысты маңызды болады. Инновациялық қала дамуының қазіргі заманғы бағыттары, ресурстық базаның ұлғаюы (ақпараттық, технологиялық, зияткерлік), кең құрылыс жобалары мен халықтың тығыздығы, сондай-ақ ірі қалалық кластерлердің инфрақұрылымдық және көліктік дамуы олардың тұрғындарының әл-ауқаты мен өміріне аралас әсер етеді. Boston Consulting Group жетекші халықаралық консалтингтік компаниясы жүргізген және «елдің байлығын халықтың әл-ауқатына айналдыру мәселесі» баяндамасында жарияланған соңғы зерттеулерге сәйкес, кез келген елдің дамуындағы заманауи сын-қатерлердің бірі аумақтық бірліктің байлығын оның тұрғындарының өмір сүру сапасына айналдыру міндеті болып табылады[39].

The Global Liveability Ranking және Quality of Living city Ranking сияқты кешенді бағалауларға негізделген тәсілдер қалалық ортаның жайлылығының құнды жалпы көрінісін береді. Олар тұрақтылық, денсаулық сақтау, мәдениет және қоршаған орта, білім және инфрақұрылым сияқты әртүрлі аспектілерді біріктіреді. Алайда, бұл рейтингтер сараптамалық бағалауға негізделген және олар субъективті болуы мүмкін және белгілі бір жағымсыздықтарды көрсетуі мүмкін. Неғұрлым объективті бағалау үшін сандық көрсеткіштерді қолдану пайдалы болуы мүмкін. Мысалы, халық саны, жасыл аймақтар Саны, қоғамдық көліктің қолжетімділігі, Инфрақұрылым, қылмыс деңгейі және т. б. туралы деректерге назар аударуға болады.

Сонымен қатар, жайлы қалалық ортаны құрудың екінші тәсілі «қоғамдастықтың қатысуын» немесе «көлденең демократияны» қамтиды. Бұл тәсіл жергілікті тұрғындардың өз қалаларына қатысты шешім қабылдау процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған. Бұған Қоғамдық кеңес беру, қаланы жоспарлау мен басқаруға қатысу сияқты нәрселер кіреді. Бұл тәсіл жергілікті тұрғындардың көбірек қатысуы мен қанағаттануын қамтамасыз ете алады, бірақ оны жүзеге асыру үшін көп уақыт пен ресурстар қажет.

Үшінші тәсіл ыңғайлы қалалық ортаны құру үшін «қалалық деректерді» немесе «үлкен деректерді» пайдалануды қамтиды. Деректерді жинау және

талдау арқылы қалалық ортаның қай аспектілері жақсы жұмыс істейтінін және қайсысы жақсартуды қажет ететінін тереңірек түсінуге болады. Бұл тәсіл әсіресе қала көптеген деректерге қол жеткізе алатын жағдайларда пайдалы болуы мүмкін және сараптамалық бағалаулармен салыстырғанда дәлірек және объективті болуы мүмкін.

Қалалық мегаполистерді салыстырмалы талдау белгілі бір элементтердің күшті және әлсіз жақтарын зерттейтін арнайы жасалған матрица арқылы жүзеге асырылады. Бұл матрицада ыңғайлы қалалық ортаның алты факторы үш негізгі топқа біріктірілген. Сонымен қатар, ол қалалық ортаның сипаттамаларын және олардың осы алты элементтің әрқайсысы бойынша тұрғындарға әсерін қарастырады.

Қалалық ортаның параметрлерін бағалау қол жетімділік (мысалы, жаяу жүргіншілер аймақтарының таралуы) және сапа (мысал, көшелердің серуендеуге жарамдылығы) тұрғысынан жүзеге асырылады, сонымен қатар қала тұрғындарының олардың қабылдауына (интернет-басылымдардың мазмұнын талдау немесе қала тұрғындарының жаяу жүргіншілер аймақтары туралы ескертулерін түсіндіру) және мінез-құлқына (пайдаланушылардың әлеуметтік ортадағы белсенділігі) негізделген әсерін ескереді жаяу жүргіншілер инфрақұрылымымен байланысты желілер).

Әдетте, бағалау ыңғайлы қалалық ортаны құруда жақсы нәтиже көрсететін бірнеше мегаполистер үшін жүзеге асырылады. Салыстырмалы бағалау нәтижелеріне байланысты матрицаның әр сегменті белгілі бір түске боялады: жасыл-қалалар үшін-50%, сары-50% - дан 75% - ға дейін, Қызыл-75% - дан төмен. Бұл ыңғайлы қалалық ортаның әрбір элементі бойынша оның бәсекеге қабілеттілігін бағалай отырып, әрбір мегаполис үшін түрлі-түсті матрицалық картаны жасауға және қалаға инвестициялардың оның тұрғындары үшін нақты оң нәтижелерге қаншалықты тиімді айналатыны туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Boston Consulting Group консалтингтік компаниясы жүргізген талдаудан кейін Мәскеудің қалалық ортасының және әртүрлі континенттерден (Гонконг, Лондон, Мехико, Нью-Йорк, Париж, Сан-Паулу, Сеул, Шанхай, Берлин, Сингапур, Токио) 11 мегаполистің жайлылық рейтингтері алынды. Рейтингтер инвестицияларды жайлы қалалық орта құруға айналдырудың тиімділігін көрсетеді, бұл осы мегаполистердің әрқайсысында қала тұрғындарының өмір сапасына қанағаттанудың жоғары көрсеткіштерінде көрінеді. Бұл мегаполистер табыс деңгейі мен халық санының ұқсастығына байланысты салыстыру үшін таңдалды[39].

3-сурет – Жайлы қалалық ортаны қалыптастыру тұрғысынан мегаполистердің бәсекеге қабілеттілік матрицасы
Ескертпе – [39] қайнаркөз негізінде автор құрастырған.

Қалалық ортаның жайлылығын және оның мегаполистің ілгерілеуіне әсерін түсінуді ілгерілету қала тұрғындары үшін шамалы және ыңғайсыз бағыттардың әлеуетін арттыруда стратегиялық қателіктерден аулақ болуға көмектеседі. Ыңғайлы қалалық жағдайдың бағалау критерийлері жүйесін құру қаланың инвестициялық ресурстарын қолданудың тиімділігін арттыруға көмектеседі. Қалалық ортаның ағымдағы жайлылық дәрежесін бағалау мегаполистің даму бағыты туралы кешенді түсінік алуға және алдағы өзгерістер мен жетілдірулердің басымдықтарын түзетуге мүмкіндік береді.

Қала өмірін реттеу тәсілдерін талқылау кезінде үлкен қалаларға тән қазіргі тенденцияларды ескеру қажет: қауіпсіздік, экология және әлеуметтік инфрақұрылым саласындағы артықшылықтарға сүйенетін дарынды кадрлар үшін бәсекелестіктің артуы; халықтың, бизнестің және өнеркәсіптің ұтқырлығының артуы; постиндустриалды дәуірдің экономикасын мүмкіндіктердің кең ауқымын талап ететін белсенді және креативті адамдарға қайта бағыттау қалада өзін-өзі жүзеге асыру үшін; қалалық қауымдастықтардың күрделенуі және орталықсыздандыруы; қаладағы қоғамдық өмірдің маңызды элементтері ретінде білім беру мен денсаулық сақтаудың өсіп келе жатқан маңыздылығы; қаржылық саясатты қалыптастыру және қаланың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын жүзеге асыру бөлігінде муниципалитеттердің автономиясын арттыру; инфрақұрылым мен қызмет көрсету секторларын қатар дамыта отырып, қалалық экономикадағы өндірістік сектордың әсерін азайту; қалалық кеңістікті қолайлы қалалар құруға баса назар аудара отырып үйлестіруге ұмтылу, көбінесе салынған аумақтарды реконструкциялау; агломерациялық, қайта урбанизация және спутниктік қалаларды дамыту процестерін жандандыру; қалалық ортада өмір сүру сапасын жақсарту мақсатында экологиялық мәселелерді шешуге бағытталған бастамалардың көбеюі; және қалалық ортаның тартымдылығының негізгі факторы ретінде қауіпсіздіктің маңыздылығының артуы.

Халықаралық деңгейде танылған ғылыми-зерттеу институттары, рейтингтік агенттіктер және сараптамалық ұйымдар қалаларды өмір сүруге жарамдылық дәрежесі бойынша бағалайтын жаһандық есептер мен рейтингтерді құрастыру кезінде осы тенденцияларды ескереді. Бұл саладағы негізгі баяндамаларға Economist Intelligence Unit-тың «Liveability Ranking and Overview», Monocle-дің «Most Liveable Cities Index», Mercer-дің «Mercer Quality of Living Survey», сондай-ақ PricewaterhouseCoopers-тің «Cities of Opportunities» кіреді. Бұл танымал ғылыми-зерттеу және сараптамалық ұйымдар әлемнің әртүрлі мегаполистеріндегі өмір туралы ең дәл және өзекті деректерді ұсыну үшін қалалардың даму динамикасын мұқият қадағалайды. Қазақстанда да осындай рейтингтердің құрылуы кейінгі кездері белең алууда. Мәселен, «Экономикалық зерттеулер институты»-ның «Қазақстан қалаларындағы өмір сапасының ұлттық рейтингін» жүргізуі осыған дәлел[40].

Аталған ұйым өте ауқымды зерттеу жүргізді, онда Қазақстанның 2022 жылғы 25 қаласында өмір сүру сапасын бағалады және оны 2021 жылғы деректермен салыстырды. Зерттеу үш негізгі категорияға негізделген: Экономика және бизнес, адами ресурстар және инфрақұрылым және экономикалық өсуден қоршаған ортаны қорғауға дейінгі 14 ішкі санатты қамтыды. Барлығы 89 көрсеткіш қаралды, оның ішінде статистикалық деректер мен азаматтардың онлайн-сауалнамасының нәтижелері. Бұл тәсіл алынған нәтижелердің объективтілігін арттыруға мүмкіндік берді, өйткені ол сандық және сапалық деректерді біріктірді.(сурет 4-ті қараңыз).

53 статистикалық көрсеткішті және социологиялық сауалнаманың нәтижесін талдауға сәйкес, 2022 жылы Қазақстанда өмір сапасы рейтингінің көшбасшылары ретінде Астана, Атырау және Алматы қалалары бөлінеді. Сондай-ақ Ақтау, Түркістан және Степногорск қалалары да жоғары орындарға ие. Кейбір қалалардың ережелерін экономикалық көрсеткіштермен түсіндіруге болатынына қарамастан, Түркістан мен Степногорск қалаларының жоғары рейтингтері жергілікті тұрғындардың жоғары бағаларымен байланысты.

Дегенмен, қалалардың ешқайсысы максималды балл санына (10) жеткен жоқ және орташа балл 4,75 болды, бұл орташа деңгейден төмен. Бұл зерттелген қалалардың шамамен 70% - өмір сүру сапасы орташа деңгейден төмен екенін көрсетеді.

Рейтингтің төменгі қатарында Жезқазған, Сәтбаев және Семей қалалары тұрса, биыл Жезқазған мен Семей жаңа облыстардың әкімшілік орталықтарына айналғанын атап өту қызықты.

2021 жылғы рейтингпен салыстырғанда қалалар бойынша орташа балл 0,11 баллға төмендеді, бұл экономикалық жағдайдың нашарлауына және азық-түлік бағасының өсуіне байланысты болуы мүмкін.

2022 жылғы рейтингті 2021 жылғы нәтижелермен салыстыру						
ПОЗИЦИЯ №	ҚАЛА АТАУЫ	РЕЙТИНГ		ДИНАМИКА		
		2022	2021	БАЛЛ	ОРЫН	БАЛЛ
1	АСТАНА	5,89	1	6,67	0	-0,78
2	АТЫРАУ	5,43	3	5,49	+1	-0,06
3	АЛМАТЫ	5,41	2	5,67	-1	-0,26
4	АҚТАУ	5,40	4	5,45	0	-0,05
5	ТҮРКІСТАН	5,39	24	4,10	+19	1,29
6	СТЕПНОГОРСК	5,13	11	4,9	+5	0,23
7	ҚОСТАНАЙ	5,13	5	5,39	-2	-0,26
8	ШЫМКЕНТ	5,06	12	4,89	+4	0,17
9	БАЛҚАШ	4,97	17	4,66	+8	0,31
10	ОРАЛ	4,95	7	5,11	-3	-0,16
11	ПЕТРОПАВЛ	4,83	6	5,15	-5	-0,32
12	ӨСКЕМЕН	4,82	13	4,91	+1	0,01
13	ПАВЛОДАР	4,79	10	4,94	-3	-0,15
14	ЕКІБАСТҰЗ	4,59	21	4,35	+7	0,24
15	КӨКШЕТАУ	4,49	16	4,68	+1	-0,19
16	ЖАҢАӨЗЕН	4,45	25	4,10	+9	0,35
17	АҚТӨБЕ	4,37	8	4,98	-9	-0,61
18	ТАЛДЫҚОРҒАН	4,36	14	4,72	-4	-0,36
19	РИДДЕР	4,33	19	4,5	0	-0,17
20	ҚЫЗЫЛОРДА	4,31	15	4,69	-5	-0,38
21	ҚАРАҒАНДЫ	4,30	9	4,98	-12	-0,68
22	ТАРАЗ	4,30	20	4,41	-2	-0,11
23	ЖЕЗҚАЗҒАН	4,22	18	4,54	-5	-0,32
24	СӨТБАЕВ	3,97	22	4,21	-2	-0,24
25	СЕМЕЙ	3,89	23	4,16	-2	-0,27

4-сурет – Қазақстан қалаларындағы өмір сапасының ұлттық рейтингі
Ескертпе – Дереккөз: [40] Экономикалық зерттеулер институтының сайтынан алынды

Өмір сүру сапасының көрсеткіштерінің едәуір жақсаруы Түркістан, Жаңаөзен, Балқаш, Екібастұз және Степногорск қалаларында байқалады, ал ең көп төмендеу Астана, Қарағанды, Ақтөбе, Қызылорда және Талдықорғанда байқалады.

Қала тұрғындарының жауаптарындағы ең өзекті сұрақтардың рейтингі	
 <p>1 квадрант (салыстырмалы түрде жоғары бағалар)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Электрмен жабдықтау сапасы; • Өмірге қанағаттанушылық; • Жылумен жабдықтау сапасы; • Жеке қауіпсіздік деңгейі; • Спорт нысандарының қолжетімділігі; • Өрт сөндіру қызметінің жұмысы; • Ауыз судың сапасы; • Қаладағы жайлылық; • Жеке тұрғын үй жағдайлары 	 <p>2 квадрант (салыстырмалы түрде жақсы бағалар)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Жасыл желектер саны; • Отбасының материалдық жағдайы; • Алдағы жылдары материалдық жағдайды жақсарту мүмкіндігі; • Қалада жұмыс табу оңай ма; • Мәдени және ойын-сауық мекемелері; • Қаланың басқа қалаларға қатысты тартымдылығы; • Қаланың коммуналдық қызметтерінің жұмысы; • Мүмкіндік болса, басқа қалаға көшуге деген ниет.
 <p>3 квадрант (сыни бағалау)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Жеке материалдық жағдайы • Қоғамдық орындарға қанағаттану (саябақтар, желекжолдар және т. б.) • Мектепке дейінгі білім беру сапасы; • Әлеуметтік қызметтердің жұмысы; • Орта білім сапасы; • Қаланы абаттандыру деңгейі; • Байланыс және коммуникация жұмысы; • Арнаулы орта білім беруді бағалау; • Құқық қорғау органдарының жұмысы 	 <p>4 квадрант (ең сыңи бағалаулар)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Қаланың сәулеттік келбеті; • Денсаулық сақтаудағы қызметтердің сапасы; • Қоғамдық көліктің жұмысы; • Автомобиль жолдарының жағдайы; • Қала әкімдігінің жұмысын бағалау; • Коше тазалығы (қоқыс); • Қала мәслихатының жұмысы; • Жоғары білімді бағалау; • Экологияның жай-күйі (ауа тазалығы) • Қалада қолайлы бағамен тұрғын үй.

5-сурет – Қала тұрғындарының жауаптарындағы ең өзекті сұрақтар
Ескертпе – Дереккөз: [40] Экономикалық зерттеулер институтының сайтынан алынды

Сонымен қатар, зерттеу барысында қалалық ортаны басқарудың шетелдік тәжірибесін талдай отырып, табысты әлемдік тәжірибелерге талдау нәтижелері келтіріледі. Табыстың негізгі элементтеріне және отандық қалалар жағдайында осындай тәсілдерді қолдану мүмкіндігіне назар аударылады.

Институционалдық әл-ауқаттың ортасы, бұл — экономикалық ынталандырулармен ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік институттар желісімен де қолдау көрсетілетін күрделі жүйе. Субъектілердің әлеуметтік-экономикалық инфрақұрылым контекстінде өзін-өзі жүзеге асыру және өзін-өзі дамыту қабілеті ұйымдық-құқықтық тетіктердің тиімділігіне байланысты. Бұл инфрақұрылымға қол жеткізуді қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар субъектілердің экономикалық қызметке қатысуы үшін кеңістік беру маңызды, бұл әсіресе олардың экономикалық мүдделері мен мақсаттарын ескере отырып маңызды. Меншік құқығының өзгеруі және олардың шоғырлану дәрежесі Экономикалық қызмет нәтижелерін басқару және бақылау процесінде шешуші рөл атқаруы мүмкін. Осылайша, институционалдық әл-ауқат ортасын қалыптастыру және дамыту мәселелері экономикалық және әлеуметтік аспектілерді қамтитын кешенді тәсілді талап етеді[41].

Қала құрылысындағы стандарттар қалалық ортаны жобалауды және жақсартуды жеңілдететін маңызды навигациялық құралдар ретінде әрекет етеді. Олар институционалдық ортаның жүрегінде орналасқан, біртектілік пен болжамдылықты қамтамасыз етеді, сонымен бірге шығармашылық пен бейімделуге кеңістік қалдырады. Дегенмен, стандарттар вакуумда жұмыс істемейтінін, бірақ қала дамуының жалпы көзқарасына негізделетінін және әртүрлі болуы мүмкін Әлеуметтік-мәдени құндылықтар мен басымдықтарды көрсететінін есте ұстаған жөн. Жаяу жүргіншілер мен велосипедшілерге назар аудару және қауіпсіздікке назар аудару сияқты заманауи тенденциялар Автомобиль көлігіне деген көзқарастың өзгергенін көрсетеді және қабылданған стандарттарға әсер етеді. Бұл ретте қала тұрғындары мен жергілікті депутаттардың жергілікті қоғамдастықтардың мүдделерін демократияландыруға және есепке алуға ықпал ететін қала құрылысы процестеріне белсенді қатысуы маңызды мәнге ие.

Мельбурнның 1970-ші жылдардағы монофункционалды қаладан қазіргі әлемдегі өмір сүруге ең тартымды қалалардың біріне айналуы қала құрылысындағы парадигманың күшті өзгеруін көрсетеді. Бұл ауысу транзитті біріктіретін интеграцияланған тәсілдің маңыздылығын көрсетеді, жасыл кеңістіктер, және ақылды, адам орталықтандырылған қалаларды құру үшін қоғамдық кеңістік. Мельбурнның әртүрлі стратегиялық жоспарларды жүзеге асырудағы дәйекті саясаты қаланың өзгеруі өзгермелі жағдайлар мен қажеттіліктерге бейімделу үшін ұзақ мерзімді көзқарасты және стратегияларды үнемі жаңартуды қажет ететінін атап көрсетеді. Велосипед пен жаяу жүргіншілер қозғалысын, жол қауіпсіздігін және автотұрақтарды басқаруды қамтитын тар бағытталған стратегияларды әзірлеу қалалық ортаны басқарудың жан-жақты және көп қырлы тәсілінің қажеттілігін көрсетеді. Көшелерді абаттандыру бойынша бірыңғай нұсқаулықтың болмауы стандартталған және функционалды қалалық ортаны құруға кедергі болмады, бұл қаланы басқаруда икемділік пен бейімделудің маңыздылығын көрсетеді. Сонымен, әр түрлі департаменттер арасындағы тұрақты байланысқа баса назар аудару және жобаларды басқаруға стейкхолдерлердің кең спектрін қосу бірлескен тәсіл мен қала құрылысын жоспарлау процесіне көптеген дауыстарды енгізу қажеттілігін көрсетеді[42].

Victoria Walks тәуелсіз қоғамдық ұйымы жүргізетін жаяу жүру маршруттарын тексеру тәжірибесі қалалық инфрақұрылымды жақсартуға және азаматтарды шешім қабылдау процесіне тартуға инновациялық тәсілді анықтайды. Бұл әдіс қала тұрғындарының өмірін жақсарту үшін жаяу жүргіншілер жолдарының сапасы мен қолжетімділігінің маңыздылығына назар аударып, жаяу жүргіншілер жағдайын бағалау мен жақсартудың объективті және құрылымдық әдісін ұсынады. Сонымен қатар, бұл тәсіл азаматтардың қала құрылысы процестеріне белсенді қатысуының

маңыздылығын, сондай-ақ ойластырылған және ұзақ мерзімді урбанистік стратегияны қамтамасыз ету үшін қоғамдық ұйымдар мен муниципалдық органдар арасындағы тығыз қарым-қатынас қажеттілігін көрсетеді.

Париждің абаттандыруға деген көзқарасы қатаң стандарттарды қамтымаса да, қалалық кеңістікті адаптивті басқарудың бірегей құралы болып табылатын жобаларды іске асырудағы стратегиялық жоспарлау мен икемділікке негізделген. Париждің стратегиялық қоныс аудару жоспары абаттандыруды жақсарту қаланың ауаның ластануы және халықтың ұтқырлығы сияқты жаһандық мәселелерін шешуге қалай ықпал ететінін түсіну үшін кең контекст ұсынады. Сонымен қатар, ол қалалық ортаның үздіксіз жанаруы мен бірегейлігін қолдайтын жеке абаттандыру жобалары деңгейінде шығармашылық пен инновация үшін жеткілікті кеңістікті қамтамасыз етеді. Бұл тәсілдің сәттілігінің кілті икемділік пен экспериментте жатыр, бұл жаңа қалалық шешімдерді енгізудегі сынақ итерациялары мен ғылыми негізделген әдістердің маңыздылығын көрсетеді[43].

Нью-Йорктің абаттандыру тәсілі қалалық кеңістікті басқарудың стандартталған және үйлестірілген тиімді моделін ұсынады. «Көшелерді жобалау жөніндегі Нұсқаулық» абаттандыру жобаларын әзірлеу мен іске асырудың шоғырландырылған стандартын енгізе отырып, осы тәсілдің интегралды бөлігі болып табылады. Бұл нұсқаулық көгалдандырудың бірыңғай тілі мен параметрлерін орнатып қана қоймайды, сонымен қатар қалалық ортаны өзгертуге қатысатын процестер мен рөлдердің егжей-тегжейлі сипаттамасын береді. Нью-Йорк тәсілі қалалық ортаның тарихы мен бірегейлігіне үлкен көңіл бөлетінін, ал қала келбеті мен оның функцияларының өзгеруіне байланысты туындайтын жаңа қажеттіліктер мен тенденцияларға бейімделуді жалғастыратынын ерекше атап өтеміз. Өз кезегінде, көлік департаменті мен жобалау және құрылыс департаменті арасындағы міндеттерді нақты бөлу олардың ауқымы мен орындалу мерзіміне қарамастан жобаларды іске асырудың дәйектілігі мен тиімділігіне кепілдік береді.

Осы тұрғыда қолданылатын абаттандыру жобаларының нәтижелілігін қаржыландыру және бағалау принциптері тәсілдің тепе-теңдігі мен икемділігі туралы айтады. Мемлекеттік субсидияларды да, жеке сектордың қатысуын да қамтитын қаржы моделі ірі де, шағын да жобаларды іске асыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Бұл тәсіл, әрине, жауапкершілікті орталықсыздандыруға және жергілікті бизнестің қаланы абаттандыруға белсенді қатысуын ынталандыруға ықпал етеді. Жобаларды бағалау үшін сандық және сапалық көрсеткіштерді пайдалану қалалық ортаның өзгеруінің функционалды ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік аспектілерін ескере отырып, олардың тиімділігінің толық көрінісін алуға мүмкіндік береді. Осылайша, өзгерістерді бағалау мен бақылаудың бұл тәсілі азаматтардың динамикалық қажеттіліктері мен үміттеріне жауап беретін қала дамуының бейімделу моделін құруға ықпал етеді[43].

Лондонның мысалы қалалық ортаның эволюциясын ғана емес, сонымен қатар қала тұрғындарының қажеттіліктерінің өзгеруін де ескеретін қалалық кеңістікті абаттандыруға икемді және прогрессивті көзқарастың маңыздылығын көрсетеді. Лондонның тарихы мен қазіргі тәжірибелерінен үйренуге болатын негізгі сабақ - бұл қоғамның өзгеріп отырған жағдайлары мен талаптарына сәйкес абаттандыру тәсілдерін үнемі қайта бағалау және түзету қажеттілігі.

2000-шы жылдардың басында автокөлік жүргізушілеріне жаяу жүргіншілер мен жергілікті тұрғындарға назар аудара отырып, көше кеңістігін тек көлік артериясы емес, қоғамдық өмірдің интегралды бөлігі ретінде танитын қала құрылысындағы жалпы әлемдік тенденцияны көрсетеді. Бұл қала өмірінің экологиялық, әлеуметтік және психологиялық аспектілерін қамтитын абаттандыруға кеңірек көзқарасты көрсетеді.

Сонымен қатар, Лондон абаттандыру жобаларын қаржыландыру үшін мемлекеттік-жекеменшік әріптестік механизмін тиімді пайдалануды көрсетеді. Бұл қалаға қалалық инфрақұрылымға айтарлықтай жеке инвестицияларды тартуға мүмкіндік береді, сонымен бірге жергілікті тұрғындар мен жалпы қоғамның мүдделері осы қаражатты пайдалануға басымдық беру кезінде ескеріледі.

Тұтастай алғанда, Лондон қалалық абаттандыру эволюциясының мысалы болып табылады, ол қала көшелері мен кеңістіктері тек функционалды құрылымдар ғана емес, сонымен қатар қала тұрғындарының өзгеріп отыратын қажеттіліктері мен амбицияларынан жауап беретін етіп жасалуы мүмкін және жасалуы керек қалалық қоғамның жанды, динамикалық бөліктері екенін терең түсінуді көрсетеді.

Торонтоның қалалық кеңістік пен көше ландшафттарын дамыту стратегиясы үнемі өзгеріп отыратын қалалық қажеттіліктер жағдайында икемділік пен бейімделу қажеттілігін көрсетеді. Жалпы қалалық және нақты аудандық принциптерді қамтитын көп деңгейлі тәсілді қолдана отырып, Торонто неғұрлым интеграцияланған және үйлесімді қала дизайнын жасауға тырысады.

Биліктің әртүрлі деңгейлері, жеке инвесторлар мен жұртшылық арасындағы тиімді өзара әрекеттесу бұл процестің негізгі факторы болып табылады. Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік тетіктерін пайдалану және бизнесті дамыту аймақтарын құру қалалық инфрақұрылымды дамыту үшін жеке капиталды тартуға мүмкіндік береді, ал жұртшылықтың белсенді қатысуы қаланың дамуы оның тұрғындарының қажеттіліктері мен мүдделерін көрсететінін қамтамасыз етуге көмектеседі.

«Көше ландшафты нұсқаулығы» сияқты онлайн ресурстарды пайдалану сонымен қатар Торонтоның қала құрылысы мен дизайнындағы инновациялардың алдыңғы қатарында болуға деген ұмтылысын көрсетеді. Бұл ресурстар жобаларды жоспарлау және жүзеге асыру үшін жалпыға қол жетімді

және пайдаланушыға ыңғайлы платформаны ұсынады, бұл кіру кедергілерін азайтады және жеке инвесторлардың белсенді қатысуын ынталандырады.

Тұтастай алғанда, Торонтоның қаланы абаттандыруға деген көзқарасы барлық мүдделі тараптарды белсенді түрде қамтитын және тірі және жауап беретін қалалық кеңістікті құру үшін инновациялық тәсілдер мен технологияларды пайдаланатын жан-жақты, икемді және инклюзивті процесс болып табылады[43].

Токио қолайлы қалалық ортаны құруда мемлекеттік сектор, жеке компаниялар мен қауымдастық арасындағы белсенді өзара әрекеттесуді атап көрсетеді. Bureau of Urban Development Tokyo Metropolitan Government басқаратын бұл мультиакторлық тәсіл қалалық ортаның қиындықтарын тиімді шешу үшін әртүрлі ресурстар мен білімді тартады.

Назар аударарлық нәрсе-бұл жоғары урбанизация контекстіндегі интеграцияланған көгалдандыру, бұл тік көгалдандыруды және заңнамалық тұрғыдан міндетті көгалдандыру кеңістігін пайдалануды қамтиды. Бұл қала тұрғындарының өмір сүру сапасын жақсарту және тығыз құрылыс жағдайында да экологиялық тепе-теңдікті сақтау үшін табиғаттың маңыздылығы туралы хабардарлықты көрсетеді[44].

Токиодағы абаттандыру жобаларын қаржыландыру сонымен қатар өзінің икемділігімен және дағдарысқа жауап беретін құрылымымен ерекшеленеді. Қаржыландыру нұсқаларына жергілікті салықтарды, муниципалдық облигацияларды және Орталық қазынадан қаражатты пайдалану кіреді. Бұл ретте мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетіктерін белсенді пайдалану және бюджеттен тыс инвестицияларды тарту жергілікті қаржы жүйесінің мүмкіндіктерін кеңейтуді және орнықтылығын көрсетеді.

Жалпы, Токио әртүрлі қатысушылар арасындағы өзара әрекеттесуге және экологиялық саналы тәжірибелерді белсенді пайдалануға негізделген қаланы абаттандыруға динамикалық және бейімделгіш көзқарасты көрсетеді.

Ресей қалаларында қалалық ортаны басқару қазір айтарлықтай қиындықтарға тап болды. Аумақты басқару жауапкершілігі көбінесе абаттандыруды күтіп ұстау және дамыту үшін қаражат тапшылығына тап болған қалалық органдарға жүктеледі.

Маңызды мәселе басқару және басқару функцияларын нақты бөлудің болмауы, сондай-ақ абаттандыру мәселелерін шешуде жеке сектордың белсенді рөлінің болмауы болып табылады. Бұл қала билігіне қосымша ауыртпалық түсіреді және қаржылық мәселелерді күшейтеді.

Сонымен қатар, қалалық ортаны басқарудың дәстүрлі ведомстволық тәсілі қалдықтарды ағымдағы және күрделі жөндеу, жинау, жинау және жою міндеттерін шешуде және аумақты көгалдандыру, жарықтандыру және кешенді абаттандыру бойынша талаптарды орындауда дисфункционалдылыққа әкеледі.

Бұл міндеттерді әртүрлі ведомстволар арасында бөлу үйлестіру мен интеграцияның жеткіліксіздігі мәселесін күшейтеді.

Жалпы, Ресейдегі қалалық ортаны басқарудың қазіргі жүйесі терең өңдеуді қажет етеді. Қаржыландыруды кеңейту және жобаларды іске асыруды жақсарту үшін жеке секторды тарту, сондай-ақ функцияларды неғұрлым нақты бөлу және әртүрлі ведомстволар арасындағы үйлестіруді жақсарту қажет. Барлық тараптардың: тұрғындардың, әзірлеушілердің және биліктің мүдделерін қанағаттандыратын теңдестірілген тәсілді қамтамасыз ету маңызды[45].

Қалалық ортаны басқаруды талдау әртүрлі контексттерде көп стейкхолдерлік тәсілдің маңыздылығын растайды, мұнда әрбір қатысушы - мемлекеттен қарапайым азаматқа дейін - қалалық ортаны қалыптастыруда рөл атқарады. Қалалық ортаның табиғи және жасанды элементтерінің тұрақты интеграциясының маңыздылығы қалалардың әлеуметтік және экологиялық әлеуауқатын сақтаудың негізгі факторы ретінде ерекшеленеді. Бұл тәсілдің тиімділігі бас жоспарлардың бейімделуі, басқару объектілерінің нақтылануы және тұрғындардың қажеттіліктеріне бағдарлану орнықты дамуға ықпал ететін шет елдердің астаналық қалаларының тәжірибесімен расталады. Бұл қалаларды абаттандыру жобаларын табысты іске асыруды қамтамасыз ету үшін мемлекет, бизнес, әзірлеушілер және қоғам арасындағы өзара іс-қимылды, сондай-ақ мемлекеттік-жекешелік әріптестік пен жеке инвестицияларды қоса алғанда, қаржылық тетіктердің алуан түрлілігін ынталандыратын нормативтік-құқықтық базаны құрудың маңыздылығын көрсетеді.

Қазіргі заманғы қалалар әлеуметтік-экономикалық және саяси дамудың негізгі тораптары ретінде өмір сапасы мен тұрақтылық маңызды басымдықтарға айналатын жаңа дәуірге аяқ басты. Бұл тұрғыда қалалық ортаның күрделі және алуан түрлі мәселелері - Экологиялық және көлік шиеленісінен инфрақұрылымның тозуы мен энергия тапшылығына дейін - пәнаралық зерттеулер мен инновацияларды ынталандырады. Бұл мәселелердің күрделілігі мен маңыздылығы адам өмірінің, соның ішінде қалалық ортаның сапасын жақсартуға бағытталған экономика, әлеуметтану және сәулет қиылысында жаңа ғылыми бағыттардың қалыптасуына әкеледі. Бұл қалалық басқару мен дамуға біртұтас көзқарастың қажеттілігін, сондай-ақ шешімдерді іздеу мен іске асыруда қала өмірінің барлық қатысушыларын белсенді түрде тартуды көрсетеді[46].

Урбосейвинг — бірқатар принциптерге негізделген жер-мүлік кешендерін басқарудың инновациялық тәсілі. Бұл принциптерге қалалық ресурстарды тұрақты пайдалану, табиғи ортаны сақтау және қалпына келтіру, әлеуметтік әділеттілік және қоғамдастықпен ынтымақтастық кіреді. Бұл тәсіл қалаларды дамыту мен олардың экологиялық тұтастығын сақтау арасындағы тепе-теңдіктің маңыздылығын мойындайды, бұл қалалық ортаның тұрақты және табысты дамуы үшін маңызды фактор болып табылады[47].

Урбосервайингті қолдана отырып, қалалық ортаны басқару жүйелік тәсілді қажет етеді, мұнда қала өзара байланысты жылжымайтын мүлік кешендерін қамтитын күрделі жүйе ретінде қарастырылады. Бұл ретте басқарудың негізгі мақсаты халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыру және қала тұрғындарының өмір сүру сапасын арттыруға ықпал ететін жоғары сапалы қалалық ортаны құру болуы тиіс. Сонымен қатар, қала адами капиталды тартып, ұстап тұруы керек, бұл тұру мен жұмыс үшін тартымды болады. Сонымен қатар, қалалық кірістерді көбейту маңызды мақсат болып табылады, өйткені қалалық жер-мүлік кешені Инвестициялар ағынына, бизнестің өсуіне және халықтың тұрақты табысына ықпал ететін экономиканың негізгі активі болып табылады. Бұл факторлар бір-бірімен байланысты және тұрақты және гүлденген қалалық ортаның дамуына ықпал етеді.

Урбосервайингтің негізгі аспектілерінің бірі – қалалық аумақтарды тиімді басқару қажеттілігі. Ол үшін бюджеттеу, қала жоспарлау, қала реттеу, қала құрылысы және қала құрылысын қамтитын басқарушылық қызметтің бірнеше бағыты бөлінеді. Бюджеттеу ыңғайлы қалалық ортаны құру және аумақты дамыту үшін қалалық бюджетті жоспарлау мен тиімді пайдалануда маңызды рөл атқарады. Қала құрылысы қаланы дамыту және аумақтық жоспарлау модельдерін әзірлеумен айналысады, ал қала құрылысы қаланың өмір сүруі мен дамуы үшін нормативтік-құқықтық негізді қалыптастырады. Қала құрылысы қалалық аумақты дамытуды, Жерге орналастыруды және қала құрылысын аймақтарға бөлуді қамтиды. Қала құрылысы өз кезегінде қалалық аумақтарды жобалаумен және дамытумен айналысады, бұл адамдардың өмір сүруі үшін қалалық ортаның маңызды элементін жасайды.

Урбосервайинг қалалық экономикалық кеңістікке адами және инвестициялық капиталды тартуға бағытталған. Инвестициялық белсенділігі жоғары аумақтар әдетте қалалық ортаның жоғары сапасымен сипатталады, бұл өз кезегінде білікті жұмыс күшін тартады және жергілікті бюджеттің дамуына ықпал етеді. Бұл аумақтарды инженерлік қорғауды, абаттандыруды және қалалық инфрақұрылымның үздіксіз жұмысын қамтамасыз етуді талап етеді.

Қалалық жер-мүлік кешенін қалалық қоғамдастықтың мүддесі үшін оңтайлы пайдалану мақсатында кәсіби басқару қызметінде урбосервейинг тәсілін іске асыру сапалы қалалық ортаны дамытуға және қолдауға ықпал етеді. Бұл өз кезегінде қалалардың жаһандық бәсекелестікте бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Қалалық кеңістіктің сапа стандарттарын біріктіру оны басқарудың негізгі әдісіне айналады. Қалалық ортаны жақсартудың мақсатты аспектілері функционалдық әртүрлілік, қалада өмір сүрудің ыңғайлылығы, қозғалыс ыңғайлылығы, жайлы қарым-қатынас және табиғатпен үйлесімділік сияқты принциптермен анықталады [48].

Аумақты басқарудың әртүрлі жақтары әртүрлі стейкхолдерлер арасында бөлінеді: қала тұрғындары қалалық кеңістіктің сапасын жақсартуға ұмтылады, әзірлеушілер жылжымайтын мүлік құнын арттыруға ұмтылады, ал мемлекет аумақты дамыту және қоғамдық инфрақұрылымды жаңғырту үшін жеке инвестицияларды тартуға бел буады. Мүмкін, жүйеден тыс бақылау күрделі қалалық мәселелерді шешу үшін мемлекет, бизнес, университеттер мен қоғамдық ұйымдардың өкілдерін қамтитын қалалық аумақтарды дамыту агенттігіне жүктелуі мүмкін.

Құрылыс салушылардың үлесі қалалық кеңістіктің сапасын жақсарту үшін өте маңызды. Жобаларды орындаудың жоғары сапасына кепілдік беру үшін олар жер учаскесін әзірлеушіге бергенге дейін де, бергеннен кейін де жұмыс процесін бақылап, жобалық құжаттаманы бекітуге қатысуы керек. Әзірлеушілер жер учаскелерін сапаны сақтау стратегиясы үшін маңыздылығы бойынша жіктейтін, еркін, келісілген және жауапты даму аймақтарын анықтайтын аумақты маркетингтік аймақтарға бөлуге баса назар аударылады. Сондай-ақ, құрылыс салушы мен жер учаскесін сатып алушы арасындағы Келісімді келісімге қол қою маңызды болып табылады, мұнда құрылыс салушының қалалық орта сапасына қойылатын талаптары сатып алу-сату шартына біріктіріледі.

Қазіргі заманғы қалалар өз тұрғындарының жайлы және қауіпсіз өмір сүруі үшін жағдайды реттеп қана қоймай, белсенді түрде қалыптастыруда.

Қала әкімшілігі кеңістіктік-экономикалық дамудың басымдықтарын анықтайтын және жерді пайдалануды, құрылыс типологиясын және мүліктік ресурстарды басқаруды оларға бағындыратын кеңістікті басқаруда белсенді қатысушыға айналатын тәсіл қаланың тұрақты дамуына ықпал етеді. Алайда, бұл процесс ашықтықты, болжамдылықты және ынтымақтастық тетіктерін, соның ішінде мемлекеттік-жекеменшік серіктестікті және жергілікті қоғамдастықтардың белсенді қатысуын талап етеді. Бұл тәсіл жер мен жылжымайтын мүлікті пайдаланудың қысқа мерзімді қаржылық пайдасын өмір сүру сапасын жақсарту, инвестициялар тарту және туристер мен жергілікті тұрғындар үшін қаланың тартымдылығын арттыру бойынша ұзақ мерзімді перспективалармен біріктіруге мүмкіндік береді.

Оңтайлы қалалық ортаны құрудағы және өңірлік стандарттар жүйесін енгізудегі қазақстандық тәжірибе қызықты перспективаны айқындайды [49]. Урбанизация және цифрландыру тұрғысынан мұндай тәсілдің маңыздылығы артып келеді. Бұл әдіс әр қала, оның мөлшері мен бюджетіне қарамастан, «20 минуттық қадамдық қол жетімділік» қағидатына сүйене отырып, Халыққа қызмет көрсетудің ең төменгі деңгейін қамтамасыз етуі керек дегенді білдіреді.

Қазақстандық модель, әсіресе «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында, бюджет ресурстары шектеулі болған жағдайда да Smart City технологияларын енгізу тиімді әрі жемісті бола алатындығын көрсетеді. Бұл әсіресе білім беру, денсаулық сақтау және қауіпсіздік сияқты маңызды салаларға

катысты. «Жайлы мектеп» бақылау және басқару жүйелері, білім беру саласын цифрландыру және бірыңғай медициналық карта сияқты технологияларды интеграциялау қызмет көрсету деңгейін, азаматтар үшін қолжетімділік пен ашықтықты арттыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, қазақстандық тәжірибе көрсеткендей, өңірлік стандарттар жүйесі негізінде қалалық ортаны цифрландыру және құру жергілікті бюджеттер шеңберінде іске асырылуы мүмкін. Бұл тәсіл ресурстарды біркелкі бөлуге ықпал етеді және азаматтардың қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз ете отырып, қызметтердің қолжетімділігі мен сапасын арттырады.

Ақтөбе мен Шымкентте (Қазақстан) цифрлық технологиялардың интеграциясы ақылды қалалардың қауіпсіздік, жайлылық және тұрғындарға қызмет көрсету деңгейін қалай тиімді арттыра алатынын көрсетеді.

Ақтөбеде бейнебақылау және ақылды көше жарықтандыру жүйелерін енгізу қауіпсіздік деңгейін арттыруды және қылмысты азайтуды қамтамасыз етеді. Электрондық билет жүйесі мен ақылды аялдамалар қоғамдық көліктің жеделдігі мен ашықтығын жақсартады, бұл жолаушылардың жайлылығына әсер етеді.

Шымкентте цифрлық технологиялардың көмегімен тұрғын үй-коммуналдық сектор мен қоғамдық көлікте айтарлықтай жақсару байқалды. Жеке инвестициялардың арқасында электрондық билеттендіру жобасының іске асырылуы атап өтіледі, бұл секторлар ынтымақтастығының маңыздылығын көрсетеді. Сонымен қатар, балабақшалар мен мектептерге электрондық жазылу, сондай-ақ мемлекеттік қызметтерді қашықтықтан көрсету сияқты білім беру мен денсаулық сақтауда автоматтандырылған қызметтерді енгізу азаматтар үшін бұл қызметтердің қолжетімділігі мен сапасын айтарлықтай арттырады.

Сонымен, қалалық ортаға «ақылды» технологияларды енгізудегі қазақстандық тәжірибе цифрландыру азаматтардың өмір сүру деңгейін айтарлықтай арттырып, ресурстарды тиімді пайдалануға жәрдемдесе отырып, қауіпсіздік пен ыңғайлылықты қалай арттыра алатынының көрсеткіші болып табылады.

Денсаулық сақтау, қауіпсіздік және туризм саласындағы сипатталған жобаларға сүйене отырып, Цифрлық трансформацияның Қазақстан қалалары үшін нақты практикалық пайда әкелетінін көруге болады.

Денсаулық сақтау саласында «жедел медициналық көмек қызметін жаңғырту-103» және «кешенді медициналық ақпараттық жүйені енгізу» жобаларын енгізу қызмет көрсетудің тиімділігі мен сапасы саласындағы күш-жігердің күшеюін көрсетеді. Бұл төтенше жағдайларға реакцияны жақсартуға және пациенттерге күтімді жақсарту үшін медициналық деректердің терең интеграциясын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қауіпсіздік саласында сыртқы бейнебақылау жүйелерін кеңейтілген пайдалану және тұрғын үйлер мен кіреберістерде камераларды енгізу азаматтар үшін қауіпсіздік деңгейін едәуір арттырады.

Туризм саласында интерактивті панельдер жобасы тұрғындар мен туристермен ақпараттандыру мен өзара әрекеттесуді жақсартудағы технологияның рөлін көрсетеді.

Қазақстанның екі қаласы - Астана мен Алматының European Smart Cities рейтингіне енуі жергілікті цифрландыру стратегияларының нәтиже беретінін растайды. Олар цифрлық инфрақұрылымға, қауіпсіздікке және қызметтерге инвестициялау қалалардағы өмір сүру мен қызмет көрсету сапасын айтарлықтай арттыра алатынын және елдегі және одан тыс жерлердегі басқа қалаларға мысалдар келтіретінін көрсетеді.

SMART-city концепциясы бойынша Астана қаласының интернетке тіркелушілер санының өсуінің қаланың Жалпы өңірлік өніміне (ЖӨӨ) әсерін, яғни «жайлы қалалық орта» параметрінің өңірлік әлеуметтік экономикалық дамуға тигізетін тура әсерін регрессиялық талдаулар жүргізудің нәтижесінде анықтадық. Регрессиялық талдау жүргізу үшін біз 8 факторды қолдандық - тәуелсіз айнымалылар, тәуелді айнымалы ретінде (Y) «ЖӨӨ» айнымалысын алайық, тәуелсіз айнымалылар ретінде (X) барлық басқа айнымалыларды қолданамыз, атап айтқанда қалалар бойынша қоршаған ортаны қорғауға салынған шығындар, мың тенге, Электрмен жабдықтау, газ, бу беру және ауа баптау, млн.тенге, Сумен жабдықтау; кәріз жүйесі, қалдықтардың жиналуын және таратылуын бақылау, млн.тенге, Тұрғын үйлерді пайдалануға беру, жалпы ауданның , мың шаршы метрі, Халықтың орта есеппен жан басына шаққандағы атаулы ақшалай табыстары, тенге, Негізгі капиталға салынған инвестициялар, млн. теңге, Тіркелген Интернет абоненттерінің саны, мың бірлік, Байланыс қызметінің көлемі, млн. теңге. Тәуелді айнымалы ретінде біз жалпы аймақтық өнімді таңдадық. Жалпы өңірлік өнім (ЖӨӨ) - түпкілікті пайдалану үшін тауарлар мен қызметтерді өндіру процесін сипаттайтын өңірдің экономикалық қызметінің жалпылама көрсеткіші және осы көрсеткіштің негізгі артықшылықтарының бірі өңірлік саясаттың жай-күйі мен әсерін өлшеу индикаторы ретінде әрекет ететіндігі болып табылады.

Талдаманы Астана қаласы бойынша жасадық. Астана - өзінің жылдам демографиялық және экономикалық өсуіне, әртараптандырылған экономикасына, технологиялар мен инновацияларды белсенді енгізуіне, сондай-ақ статистикалық деректердің қолжетімділігіне байланысты талдау жүргізу үшін идеалды кандидат болып табылады.

Кесте 2 – Астана қаласы бойынша жайлы қалалық орта құруға бағытталған шығындар

Жылдар	Жалпы өңірлік өнім, қалалар бойынша, млн. теңге	Қалалар бойынша қоршаған ортаны қорғауға салынған шығындар, мың теңге	Электрмен жабдықтау, газ, бу беру және ауа баптау, млн.теңге	Сумен жабдықтау; кәріз жүйесі, қалдықтардың жиналуын және таратылуын бақылау, млн.теңге
1	2	3	4	5
2012	2 646 374,70	908 010,60	31 862,90	8 636,30
2013	3 483 325,10	1 421 949,80	38 772,20	8 168,40
2014	4 019 602,80	1 371 967,00	46 891,80	7 877,00
2015	4 809 636,50	8 104 883,00	54 647,00	10 081,50
2016	4 865 315,40	8 742 314,00	65 554,40	12 138,80
2017	5 775 621,10	23 694 574,00	74 426,60	14 614,20
2018	6 705 993,30	8 393 430,00	87 330,70	12 470,10
2019	7 834 828,50	4 781 433,00	83 639,50	14 221,20
2020	7 975 283,10	17 222 878,00	84 334,10	19 298,90
2021	8 417 637,60	8 219 235,00	128 894,80	24 491,60

Ескертпе – Ұлттық статистика бюросының мәліметтеріне негізделіп құрастырылды

Кесте 3 – Астана қаласы бойынша жайлы қалалық ортаны құру көрсеткіштері

Жылдар	Тұрғын үйлерді пайдалануға беру, жалпы ауданның , мың шаршы метрі	Халықтың орта есеппен жан басына шаққандағы атаулы ақшалай табыстары, теңге	Негізгі капиталға салынған инвестициялар, млн. теңге	Тіркелген Интернет абоненттерінің саны, мың бірлік	Байланыс қызметінің көлемі, млн. Теңге
1	6	7	8	9	10
2012	1 292,90	85 080,26	617 470,00	122,8	21 677,4
2013	1 101,00	92 604,64	547 490,00	124,6	144 157,3
2014	1 206,40	109 866,00	646 634,00	130,2	144 822,5
2015	1 758,80	128 956,00	782 326,00	145,8	146 389,7
2016	2 256,90	130 335,00	858 679,00	161,4	145 814,6
2017	2 359,70	138 711,00	956 891,00	171,1	159 528,6
2018	2 378,10	147 548,00	1 067 455,00	241,3	172 370,7
2019	1 783,70	162 400,00	919 107,00	261,4	193 879,9
2020	3 078,90	174 396,00	1 125 210,50	266,8	209 890,6
2021	3 144,90	199 547,00	1 225 027,10	293,7	252 117,2

Ескертпе – Ұлттық статистика бюросының мәліметтеріне негізделіп құрастырылды

Зерттеу барысында біз барлық факторлардың корреляция коэффициенттерін мультиколлениарлықтың болуын есептедік.

Кесте 4 – Корреляция коэффициенттерін мультиколлениарлығы

1	2	3	4	5
	<i>Столбец 1</i>	<i>Столбец 2</i>	<i>Столбец 3</i>	<i>Столбец 4</i>
Столбец 1	1			
Столбец 2	0,475942061	1		
Столбец 3	0,924065295	0,426327304	1	
Столбец 4	0,869142086	0,507678031	0,924832625	1
Столбец 5	0,974845216	0,48489579	0,961816277	0,928862573
Столбец 6	0,974845216	0,48489579	0,961816277	0,928862573
Столбец 7	0,921472349	0,607822672	0,942806017	0,906095276
Столбец 8	0,971251564	0,342517397	0,919556083	0,871523853
Столбец 9	0,878079058	0,392975754	0,854615117	0,775559712

Ескертпе – Талдау жүргізу нәтижелеріне негізделіп құрастырылды

Кесте 5 – Корреляция коэффициенттерін мультиколлениарлығы

1	6	7	8	9	10
	<i>Столбец 5</i>	<i>Столбец 6</i>	<i>Столбец 7</i>	<i>Столбец 8</i>	<i>Столбец 9</i>
Столбец 1					
Столбец 2					
Столбец 3					
Столбец 4	1				
Столбец 5	1	1			
Столбец 6	0,946654167	0,946654167	1		
Столбец 7	0,942333162	0,942333162	0,910165938	1	
Столбец 8	0,885474266	0,885474266	0,7697446	0,800727037	1

Ескертпе – Талдау жүргізу нәтижелеріне негізделіп құрастырылды

Корреляциялық талдау тұрғын үй мен жалпы аумақты, сондай-ақ негізгі капиталға инвестицияларды енгізу факторларының тәуелді айнымалымен (ЖӨӨ) жоғары корреляциясы бар екенін көрсетті. Бұл осы көрсеткіштердің қала халқымен тығыз байланысын көрсетеді. Осыны ескере отырып, бұл айнымалыларды кейінгі талдаудан алып тастау мультиколлениарлық проблеманы жоққа шығарады және басқа факторлардың мақсатты айнымалыға әсерін бағалау дәлдігін жақсартады.

Есептеу нәтижелері келесідей болды:

Кесте 6 – Факторлардың мақсатты айнымалыға әсерін бағалау

	<i>Столбец 1</i>	<i>Столбец 2</i>	<i>Столбец 3</i>
Столбец 1	1		
Столбец 2	0,475942061	1	
Столбец 3	0,924065295	0,426327304	1
Столбец 4	0,869142086	0,507678031	0,924832625
Столбец 5	0,921472349	0,607822672	0,942806017
Столбец 6	0,971251564	0,342517397	0,919556083
Столбец 7	0,878079058	0,392975754	0,854615117

кесте 6 жалғасы

	Столбец 4	Столбец 5	Столбец 6	Столбец 7
Столбец 1				
Столбец 2				
Столбец 3				
Столбец 4	1			
Столбец 5	0,906095276	1		
Столбец 6	0,871523853	0,910165938	1	
Столбец 7	0,775559712	0,7697446	0,800727037	1

Ескертпе – Талдау жүргізу нәтижелеріне негізделіп құрастырылды

Әрі қарай регрессиялық талдау жүргізілді.

Кесте 7 – Регрессиялық статистика қорытындысын шығару

ҚОРЫТЫНДЫ ШЫҒАРУ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,994693182
R-квадрат	0,989414527
Нормированный R-квадрат	0,968243581
Стандартная ошибка	359695,1642
Наблюдения	10

Ескертпе – Талдау жүргізу нәтижелеріне негізделіп құрастырылды

R²-98.9% модельдің есептік параметрлері, яғни модельдің өзі зерттелетін у параметрінің зерттелетін факторларға тәуелділігі мен өзгеруін түсіндіретінін көрсететін детерминация коэффициенті-Х. бұл модель сапасының көрсеткіші және ол неғұрлым жоғары болса, соғұрлым жақсы деп айтуға болады. Әрине, ол 1-ден аспауы керек және R² 0,8-ден жоғары болған кезде жақсы деп саналады, ал егер 0,5-тен аз болса, онда мұндай модельдің мағынасын үлкен сұраққа қоюға болады.

Әрі қарай, дисперсиялық талдау нәтижелері құрастырылған модельдің маңыздылығын көрсетеді, өйткені Фишер F критерийі 46.7, яғни 8.940645121 кестеден үлкен.

Кесте 8 – Дисперсиялық талдау жүргізу нәтижелері

Дисперсиялық талдау					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	6	3,62793E+13	6,04654E+12	46,73454433	0,004704491
Остаток	3	3,88142E+11	1,29381E+11		
Итого	9	3,66674E+13			

Ескертпе – Талдау жүргізу нәтижелеріне негізделіп құрастырылды

Кесте 9 – Дисперсиялық талдау жүргізу көрсеткіштері

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>
Y-пересечение	205134,8406	1055143,712	0,194414124	0,858272102
Переменная X 1	0,056490684	0,034393277	1,642492026	0,199029824
Переменная X 2	6,360061748	22,73020173	0,279806656	0,797809242
Переменная X 3	-48,9072466	65,34312384	-0,748468144	0,508513641
Переменная X 4	-1,416885251	3,089260266	-0,458648715	0,677673281
Переменная X 5	27081,25492	6369,415971	4,251764218	0,02384483
Переменная X 6	7,700676964	4,49972079	1,711367732	0,185536926
Ескертпе – Талдау жүргізу нәтижелеріне негізделіп құрастырылды				

Кесте 10 – Дисперсиялық талдау жүргізу көрсеткіштері

	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	-3152803,366	3563073,047	-3152803,366	3563073,047
Переменная X 1	-0,052964075	0,165945442	-0,052964075	0,165945442
Переменная X 2	-65,97758478	78,69770828	-65,97758478	78,69770828
Переменная X 3	-256,8582297	159,0437365	-256,8582297	159,0437365
Переменная X 4	-11,24829017	8,414519667	-11,24829017	8,414519667
Переменная X 5	6810,930593	47351,57924	6810,930593	47351,57924
Переменная X 6	-6,619442839	22,02079677	-6,619442839	22,02079677
Ескертпе – Талдау жүргізу нәтижелеріне негізделіп құрастырылды				

Y қиылысу-коэффициент бұл көрсетеді қандай болады у егер модельде қолданылатын барлық факторлар 0 болса, бұл модельде сипатталмаған басқа факторларға тәуелділік; бұл модельде төрт айнымалы қолданылады, сәйкесінше жасыл түспен тәуелсіз айнымалылардың тәуелді айнымалыға әсер ету дәрежесін сипаттайтын 6 коэффициент бөлінеді Y. A0= -0.0566 A1= 6.36 A2= 0.665945913 A3= 48.91 A4= 1.42 A5= 27081.25 A6= 7.7

Коэффициенттерді түсіндіру келесідей: Қалалар бойынша қоршаған ортаны қорғауға салынған шығындарды көбейту арқылы Жалпы өңірлік өнім 6.36, млн.тенгеге жоғарлайды. Электрмен жабдықтау, газ, бу беру және ауа баптау жұмыстарын жақсарту бойынша жалпы өнім 0.665945913 млн.тенге жоғарлауы мүмкін. Сәйкесінше қалған барлық көрсеткіштер бойынша жалпы өнімнің жоғарлауын байқап отырмыз. Сондықтан, біздің есептеулеріміз елді мекендердің жайлылығына тікелей байланысты шығындарды ұлғайту есебінен жалпы өңірлік өнім ұлғаятынын көрсетті.

Жүргізілген зерттеу негізінде қарастырылып отырған факторлардың ішінен жалпы өңірлік өнімге ең үлкен әсер ететін тіркелген Интернет абоненттерінің санасы, мың бірлік, яғни интернетке тіркелген абоненттер санының ұлғаюы кезінде ЖӨӨ 27081,1 млн теңгеге артады деген қорытынды жасауға болады.

Сумен жабдықтауды ұлғайту есебінен; кәріз жүйесі, қалдықтардың жиналатын және таратылатын бақылау, млн.теңге, ЖӨӨ 48,90 млн. теңгеге

ұлғаяды. Сондай-ақ, келтірілген модельден электрмен жабдықтау, газ, бу алу және ауа баптау, млн.теңге және Байланыс қызметінің көлемі, млн. Теңге елеулі әсер ететіні анық. Жүргізілген талдау қаланың жайлылық көрсеткіштеріне көп көңіл бөлу қажеттігін растайды, бұл жалпы өңірлік өнімнің, тиісінше қаланың даму тиімділігінің ұлғаюына әкеп соғады.

6-сурет – ЖӨӨ-нің нақты және болжамды мәндері

Ескертпе – Регрессиялық талдаулар негізінде есептеудің нәтижесінде құрылды

Қазақстанда орталық қалалар мен функционалды қалалық аудандардың (ФГР) өмір сапасының ұлттық рейтингін құру талдау мен стратегиялық жоспарлаудың маңызды құралы болып табылады. Ол өңірлердің өздерінің әлеуметтік-экономикалық мақсаттарына қол жеткізу дәрежесін объективті бағалауды қамтамасыз етеді және олардың ілгерілеу динамикасын бақылауға мүмкіндік береді.

Мұндай рейтинг әртүрлі қалалардың негізгі күшті және әлсіз жақтарын, соның ішінде Экономикалық базаны, іскерлік ортаны, Әлеуметтік сала мен белсенділікті, инфрақұрылым мен қалалық ортаны анықтай алады. Ол жаңа деректер аясында бақыланатын және қайта қаралатын өмір сапасын жақсартудың ашық және жауапты саясатын құруға негіз береді.

Сонымен қатар, бұл тәсіл қалалар арасындағы инвестициялар мен таланттарды тарту үшін бәсекелестікті ынталандырады, өйткені олар рейтингтегі позицияларын жақсартуға тырысады. Бұл сонымен қатар Орталық қалалар мен ФГР-ге олардың экономикалық және әлеуметтік өнімділігін жақсарту үшін ерекше назар мен ресурстарды қажет ететін аймақтарды анықтауға көмектеседі.

Астана, Алматы және Шымкент сияқты қалалардың шебер-жоспарлары экологиялық жауапкершілік пен салауатты өмір салтына баса назар аудара отырып, Қазақстанның өңірлердің инновациялық және тұрақты дамуына деген ұмтылысын көрсетеді.

Көше урбанизмі тұжырымдамасын қолдану, адамға ыңғайлы масштабта ыңғайлы қалалық ортаны құруға бағытталған, қала құрылымының адам өміріндегі маңыздылығын көрсетеді. Бұл әртүрлі көлік түрлерінде қауіпсіз және

ыңғайлы жүруді қамтамасыз ететін көшелердің көп функционалдылығына ұмтылуға әкеледі.

Әртүрлі көлік түрлері қауіпсіз және тиімді қатар өмір сүре алатын аралас көше түрлерінің маңыздылығын көрсететін жаңа ұтқырлық стратегиялары сонымен қатар қала өмірінің әртүрлі элементтерін біріктіруге деген ұмтылысты көрсетеді.

Экологиялық Инфрақұрылым принциптерін енгізу, мысалы, энергияны тұтынуды азайту және жаңартылатын көздерге инвестициялау, сондай-ақ қайта өңдеу үлесінің артуы қала құрылысында экологиялық жауапкершіліктің артуын растайды. Бұл қазіргі өмір сапасын жақсартып қана қоймай, келесі ұрпақ үшін тұрақты болашақты қамтамасыз етуге бағытталған тәсіл[50].

«Астана - жайлы қала» мастер-жоспарын іске асыру қала құрылысындағы адами ауқым мен табиғи ортаны ескерудің маңыздылығын көрсетеді. Ықшамдық даму принципін енгізу тұрғындар үшін жағымды және сау ортаны қамтамасыз ете отырып, кеңірек және әртүрлі қоғамдық кеңістікті қамтамасыз етеді. Қоғамдық кеңістіктерді, аулаларды жобалау және көшелерді қайта құру бойынша күш-жігермен біріктірілген бұл тәсіл қала өмірінің барлық деңгейлерінде тұрғындардың жайлылығы мен әл-ауқатын қамтамасыз етуге ұмтылатын қаланың урбанистикадағы гуманистік ұстанымын қабылдағанын көрсетеді[51].

Технопарк пен Шұбар сияқты Нұрсұлтанның ескі аудандарын регенерациялау ықшам құрылыс шекараларын сақтай отырып, қаланы теңгерімді дамытуға бағытталған стратегиялық шешім болып табылады. Жобаларды әзірлеу процесіне «кедергісіз қала» тұжырымдамасын және қоғамдық диалогты енгізу азаматтардың инклюзивтілігі мен олардың өмірлік ортасын қалыптастыруға қатысуының маңыздылығын көрсетеді. Алайда, бұл идеяларды іске асыру ескірген нормативтік-құқықтық актілер мен ҚНЖЕ түріндегі кедергілерге тап болып, олардың қазіргі заманғы қайта қарау және қоғамның сау, қауіпсіз және адам-Орталық қалалық кеңістіктерді құруға бағытталған заманауи қажеттіліктері мен құндылықтарын көрсету үшін бейімделу қажеттілігін атап көрсетеді.

Бүгінгі қалалар тұрғындардың әлеуметтік және жеке қажеттіліктерін толық қанағаттандыру үшін қаржылық ресурстарды, инфрақұрылымның әртүрлі түрлерін және инновациялық технологияларды біріктіретін, осылайша олардың өмір сүру сапасын арттыратын «прогресс қозғалтқыштары» ретінде әрекет етеді. Қазіргі уақытта адам мен оның әл-ауқаты қалаларды дамытудың негізгі элементтеріне айналуға, ал жайлы қалалық орта қала тұрғындарының лайықты өмірін қамтамасыз етудің ажырамас шарты болып табылады. Ірі қалалардың тартымдылығы, маңызды қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін кең мүмкіндіктері бар ең қолайлы тұрғын үй ретінде, қалалық ортаның негізгі элементтерінің біріне айналуға. Алайда, қала құрылысындағы басты

мәселелердің бірі-ыңғайлы қалалық ортаны құрудың әмбебап әдістемесі мен алгоритмінің болмауы, өйткені қазіргі кезде анықтау қиын болатын көптеген факторлар жайлылық деңгейіне әсер етеді. Бұл жағдайда қалалық кеңістіктің қандай критерийлері мен жайлылық параметрлерін ескеру керек және оларды жоспарлау мен жобалаудың қай кезеңінде қолдану керек екендігі белгісіз.

Қалалық ортаның қалыптасуы әртүрлі факторлардың жиынтығының нәтижесі болып табылады: экономикалық, климаттық, экологиялық және әлеуметтік-саяси. Жалпы қалалық орта туралы айтатын болсақ, біз қоршаған ортаның сапасы мен жайлылығына тікелей байланысты қоршаған ортаны «тұтыну» арқылы өз қажеттіліктерін қанағаттандыратын адамдардың өмір сүру жағдайларының жиынтығы туралы қорытынды жасауға болады. Осы тұрғыдан алғанда, жайлы қалалық орта-бұл ғылымда, өнерде, мәдениетте және т. б. жаңа бағыттарды қалыптастыратын шығармашылық қызмет (шығармашылық орта) үшін жағдайлар жиынтығы деген де тұжырымдар бар екені анықталуда.

Бүгінгі таңда көптеген қалалық аумақтарды абаттандыру деңгейінің төмендеуін ескере отырып, жергілікті бюджеттердің тапшылығының өсуі, қолданыстағы стандарттардың үнемі бұзылуы және аулалар мен қоғамдық аумақтарды күтіп ұстаудың белгіленген схемалары аясында тұрғындар үшін қолайлы ортаны ұйымдастыру мәселелері халықтың сапалы қалалық ортаға сұранысының артуымен өзекті мәселеге айналуда. Елді мекендерді аумақтық басқарудың негізгі мәселелері өте ауқымды дамудың маңызды мемлекеттік бағдарламаларының бірі болып табылады[52].

Қазіргі уақытта Қазақстанның көптеген елді мекендерінде орын алып жатқан қалалық ортаның қанағаттанарлықсыз төмен сапасы бірқатар объективті және субъективті себептерге байланысты болып келеді. Олар негізінен қалалық ортаны жақсарту мақсаттары үшін жергілікті және аймақтық бюджеттерді қаржыландырудың жеткіліксіздігімен, әсіресе өнеркәсіптік қалаларда, ресурстарды жиі мақсатсыз пайдаланумен және осы процестердің сыбайлас жемқорлық құрамдас бөлігімен, сондай-ақ халықтың жақсарту мүмкіндіктеріне жиі жеткіліксіз қатынасымен байланысты. Бұл процестердің салдары көптеген қалалық елді мекендерді абаттандыру жүйесінің нақты деградациясы мен құлдырауына әкелуде.

Бұл жағдайлар қалалық ортаны дамыту бойынша келеңсіз тұстарын жойып, отандық абаттандыру мен көгалдандыру саясатын жетілдіруге, сондай-ақ өзара іс-қимылды ұйымдастырудағы және халықтың билікке деген сенімін арттырудағы аса маңызды ресурс болуға тиіс жайлы қалалық ортаны қалыптастыру жөніндегі ұлттық жобаны құруды және оны іске асыруды талап етеді.

Аталған құжат заманауи қалалық ортаны қалыптастырудың жаңа тәсілдерінің кешенін қарастыруы керек:

- абаттандыру жобаларында тұрғындардың күштерін ауқымды пайдалану, осы процестерге жергілікті өкілді органдар мен қоғам қайраткерлерін тарту;
- қоршаған орта сапасының жалпықалалық индексін құру;
- елді мекендердің аумақтарын абаттандырудың жаңа ережелерін қабылдау немесе қолданыстағы ережелерін өзектендіру;
- Қазақстан Республикасының әрбір өңірінде қолайлы қалалық ортаны қалыптастыру бойынша бес жылдық облыстық және қалалық бағдарламаларды дайындау;
- абаттандыру мен көгалдандыру саласындағы үздік тәжірибелерді тарату және басым қаржыландыруды қамтамасыз ету мақсатында абаттандыру мен көгалдандыру бойынша үздік іске асырылған жобалардың (best practices) республикалық тізілімін құру.

Болжам бойынша республикалық жобаларды іске асыру жөніндегі іс-шаралар жайлы қалалық орта құруы тиіс. Республикалық жобалар шеңберінде қоғамдық аумақтар, саябақтар, скверлер, жағалаулар, балалар алаңдары абаттандырылады, сондай-ақ жайлы қалалық орта құрудың үздік жобалары қазақстандық конкурсының жобалары іске асырылмақ. Облыстар мен қалалардың тұрғындары үшін белсенді қатысу тетігін құру жоспарлануы тиіс, соның арқасында әрбір кәмелетке толған азамат қалалық ортаны дамыту мәселелерін шешуге қатыса алады.

Қалалық абаттандыру жобалары мен ғимараттарды, инженерлік жүйелерді, жол инфрақұрылымын және басқа да объектілерді күрделі жөндеу жоспарлары арасында міндетті үйлестіруді қамтамасыз ету қажет. Көгалдандыру мен абаттандыруды дамыту және сапалы да жайлы қалалық ортаны құру бойынша аумақтық билік органдарының одан әрі жүйелі жұмысын қалыптастыруға бағытталған абаттандырудың маңызды жұмыстарының жалпы жоспарын әзірлеуге кіріспес бұрын, барлық қалалық аумақтарға жан-жақты шолу және тіркеу жүргізу маңызды. Бұл олардың функционалдық мақсатын анықтау, шекараларын нақтылау, қажетті инфрақұрылыммен жабдықталу дәрежесін анықтау және қала тұрғындары үшін олардың өзектілігін бағалау үшін қажет[53].

Сондықтан абаттандыру, көгалдандыру, асфальттау, төсеу, қоршаулар орнату, автотұрақтарды, қоғамдық аймақтарды және басқа да объектілерді ұйымдастыру жөніндегі жоспарлар мен жұмыс көлемінен басқа, қалалық елді мекендерді абаттандыру бағдарламаларында осы объектілерге құжаттамаларды ресімдеуді міндетті ету қажет. Қалалық абаттандыру объектілеріне осындай куәландыруды жүргізу, алынған ақпаратты кейіннен цифрлық нысанға аудару, осы деректерді кейіннен мемлекеттік деңгейде құрылған ТКШ геоақпараттық жүйесіне енгізу, оның ішінде оны бүкіл ел бойынша абаттандыру объектілерінің жай-күйін онлайн-мониторингтеу үшін пайдалану үшін де маңызды[54].

«Халық қатысатын бюджет» жобасы аясында, жайлы қалалық ортаны қалыптастыруға бюджеттен бөлінетін қаржылар абаттандыру жұмыстарының

нәтижелерін және тиісті аумақтардың тұрғындарының қанағаттанарлық бағалауын ескере отырып, өңірлерге бөлінуі тиіс. Осы жоба аясында еліміздегі 88 қаладағы аула аумақтарын абаттандыру мен көгалдандыру жобаларын қаржыландыруға жергілікті және республикалық бюджет қаражатынан бағыттау көзделуі тиіс.

Аулаларды көгалдандыру мен абаттандырудың заманауи жобалары негізгі және қосымша жұмыс түрлерін қамтиды. Негізгі жұмыс түрлеріне мыналар жатады:

- Ауладағы кірме жолдар мен аяқ жолдарды жөндеу.
- Аумақты жарықтандыруды қамтамасыз ету.
- Орындықтар мен қоқыс жәшіктерін орнату.

Аталған шығындар жергілікті бюджеттен бөлінеді деп болжануда.

Қосымша жұмыс түрлеріне мыналар кіреді:

- Балалар мен спорт алаңдарын жайластыру.
- Аумақты көгалдандыру.
- Автотұрақтарды құру.
- Барлық топ өкілдеріне арналған, әлеуметтік интеграция мен қарым-қатынасқа ықпал ететін шағын сәулет нысандарын орнату.

Қосымша жұмыстар жүргізілген жағдайда меншік иелерінің тікелей қатысуы, оның ішінде тұрғындардан, коммерциялық ұйымдардан және қоғамдық құрылымдардан қаражат жинау қажет. Бюджет қаражаты есебінен міндетті негізгі жұмыстарды орындау немесе тұрғындардың қаржылық және белсенді қатысуын талап ететін қосымша жұмыстарды орындау арасындағы таңдау туралы шешім жалпы тұрмыстық мәселелерді талқылау үшін жиналыстарда қабылданады. Мұндай кездесулерді ұйымдастыру үшін жергілікті өзін-өзі басқару органдарына ұйымдастырушылық көмек пен әдіснамалық қолдау қажет.

Алайда, іс жүзінде азаматтардың қатысуымен қаржыландырудың бөлінген көлемі қосымша жұмыстар тізімі бойынша аулаларды абаттандыру жобаларын іске асыру үшін жеткіліксіз. Нәтижесінде қала аумақтарының аз ғана бөлігі тұрғындардың қалауына сәйкес абаттандырылуы мүмкін, ал негізгі жобалар қосымша автотұрақтарды ұйымдастырумен және асфальттаумен шектеледі.

Жергілікті қаражаттың қалған 30% - ы жалпыға ортақ пайдаланылатын қалалық аумақтарды: саябақтарды, алаңдарды, жаяу жүргіншілер аймақтарын және қала тұрғындарының пікірталастары мен пікірлері ақылға қонымды бағалаумен ескерілетін басқа да ең көп баратын қалалық аумақтарды абаттандыруға бағытталуы тиіс. Сондықтан жайлы қалалық ортаны қалыптастырудың жаңа тәсілдері азаматтардың осы бағдарламаларды барлық деңгейде, абаттандырылған қоғамдық орындардың тізімін жасаудан бастап жобаларды іске асыруға дейін белсенді қатысуын көздейді[55].

Жайлы қалалық ортаны қалыптастыру процесіне жұртшылықтың барынша қатысуы үшін барлық аймақтарда, облыстарда және қалалық елді мекендерде қоғамдық комиссиялар құрылады. Бұл комиссиялар қалалық ортаны дамытуға бағытталған бағдарламалардың орындалуын ұсынуға және бақылауға жауапты.

Олар сондай-ақ орындалған жұмыстарды қабылдайды және тұрғындарды кеңінен тартуды қамтамасыз ететін есептерді келіседі.

Сондай-ақ, қалалық әкімшіліктердің халықпен қарым-қатынасының қазіргі жүйесі негізінен тұрғындармен тікелей қарым-қатынасқа бағытталғанын атап өткен жөн. Ол қоғамдық тыңдаулар, талқылаулар, тұрғын үй жиналыстары, дауыс беру және басқа да осындай форматтар арқылы жүзеге асырылады, қоғамдық ұйымдармен және әртүрлі қалалық қауымдастықтардың ортақ пікірін білдіретін құрылымдармен өзара әрекеттесуге жеткілікті назар аудармайды. Мұндай құрылымдармен өзара әрекеттесудің өзіндік ерекшеліктері бар, олар әрдайым муниципалды мамандарға ие бола бермейді. Олар сондай-ақ фокус-топтар, жобалық семинарлар, шеберханалар, дизайн ойындары және басқа да осыған ұқсас әдістер сияқты заманауи халықпен өзара әрекеттесу құралдарын әрқашан меңгере бермейді.

Мәселелер билік пен жергілікті тұрғындар арасында белгілі бір аумақтарын жақсарту туралы тиімді ақпарат алмасуды орнатуға келгенде туындайды. Меншік иелері әдетте үйлеріне іргелес аулаларды абаттандыру үшін қаржылық немесе еңбек жарналарын қарастыратын жалпы жиналыстарда ғана дауыс беруге қатысады. Алайда, оларға аулаларды абаттандыру бойынша дизайн жобаларын әзірлеуге қатысуға тыйым салынады. Олардың белгілі бір аулаларды абаттандыру бағдарламасына қосу жөніндегі бастамалары көтермеленбейді және аулалардағы ландшафт элементтерін сақтау туралы пікірталастар қарастырылмайды[56].

Дизайн жобаларын әзірлеу және абаттандыру шығындарының сметасын жасау кезінде бірнеше маңызды факторларды ескеру қажет, соның ішінде:

- Қолданыстағы инженерлік коммуникациялар мен инфрақұрылымның орналасуы.

- Ландшафттық аудандармен байланысты геодезиялық аспектілер.

- Абаттандырылған объектілер мен жер учаскелеріне меншік құқығына қатысты қолданыстағы құқықтық нормаларды сақтау.

- Ұтқырлығы шектеулі адамдар үшін қолжетімділік қағидаттарын қосу.

- Көптеген іргелес аулаларды абаттандыруда фрагменттен кешенді тәсілге көшу қажеттілігі.

- Әзірлеушілердің кәсібилігі және жобаны дайындаудың жоғары сапасы.

Өкінішке орай, ұсынылған реновация жобаларының көпшілігі жоғарыда аталған факторларды ескермейді, бұл қоғам тарапынан негізделген сын мен шағымдарға әкеледі.

Осы мәселелердің еліміздегі жағдайын анықтау үшін қалалардың жайлылығы бойынша Қазақстан Республикасы қалалары арасында әлеуметтік сауалнама жүргізу арқылы мынадай зерттеу нәтижелеріне қол жеткізілді:

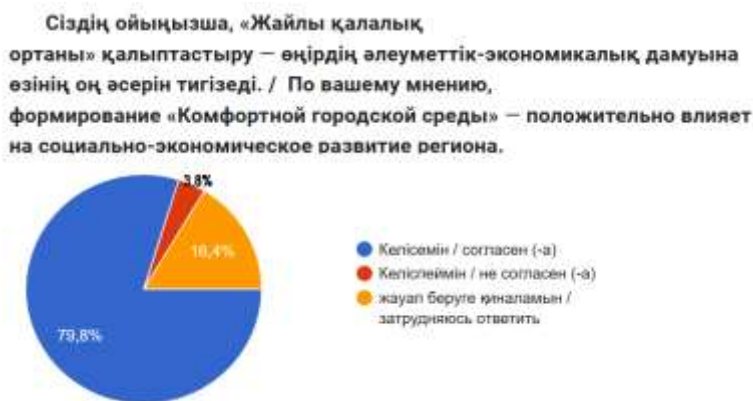
Жалпы өңірлер бойынша 2 362 респондент қатысып келесідей сауалнама сұрақтарына жауап берді – сауалнамаға қатысушылардың жас ерекшеліктері мынадай: 18-28 жас аралығындағы – 14,9%-ды; 29-39 жас аралығындағылар – 30,6%; 40-50 жас аралығында – 27,4%-ды;

51-61 жас аралығындағы респонденттер саны – 24,2%-ды құрады. Сауалнаманың барлық Қазақстан азаматтары аралығында жүргізілгендіктен жыныс ерекшеліктері ескерілмей жалпылама болды.

7-сурет – Сауалнамадағы респонденттер жас ерекшеліктері
Ескертпе – Сауалнаманың негізінде автормен құрастырылған

Келесі сұрақ респонденттердің «Жайлы қалалық ортаны» қалыптастыру – өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына өзінің оң әсерін тигізеді деген сауалға, келісетіндігін не болмаса келіспейтіндігін білу мақсатында қойылды. Нәтижесінде сұраққа міндетті түрде жауап беру нәтижесінде, Келісемін – 79,8%; Келіспеймін –16,4% деп жауап берген. Ал қалған – 3,8% қатысушылар жауап беруге қиналатындығын жеткізген.

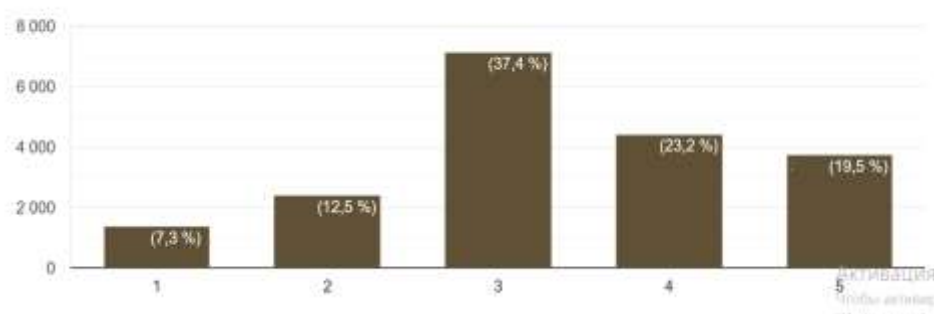

8-сурет – «Жайлы қалалық ортаны» қалыптастыру – өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына өзінің оң әсерін тигізеді сауалы
Ескертпе – Сауалнаманың негізінде автормен құрастырылған

Үшінші сұрақ респонденттердің арасында барлық қатысушының берген жауабының нәтижесінде қалыптастырылды. Қойылған сауал «Сіз тұратын мекеннің жайлылығын (қолайлылығын) қаншаға бағалайсыз?» деген сұраққа жауап беру 5 баллдық шкала негізінде жасалды. Ең төмені – 1, ең жоғары - 5 аралығында бағалау қажет болған. Жауап беру нәтижелері келесідей:

Сіз тұратын мекеннің жайлылығын (қолайлылығын) қаншаға бағалайсыз?
 (5 баллдық шкалада) / На сколько вы оцениваете комфортность места
 вашего проживания? (по 5 балльной шкале)

19 155 ответов

9-сурет – Сіз тұратын мекеннің жайлылығын қаншаға бағалайсыз?
 Ескертпе – Сауалнаманың негізінде автормен құрастырылған

Одан кейінгі сұрақ «Жайлы қалалық ортаны дамытудың бастамашысы кім болуы керек?» деген сұрақ қойылды. Нәтижесінде келесідей жауаптар берілді. (суретке қараңыз)

Жайлы қалалық ортаны дамытудың бастамашысы кім болуы керек деп ойлайсыз? / Как Вы считаете, кто должен быть инициатором развития комфортной городской среды?

10-сурет – Жайлы қалалық ортаның бастамашысы кім болуы керек?
 Ескертпе – Сауалнаманың негізінде автормен құрастырылған

Жүргізілген зерттеу репрезентативтілігін сақтай отырып өткізілді. Нәтижесінде респонденттер – қала тұрғындарының үштен бірінің қалалардағы жайлылықты анықтауда – орташа деңгейде екенін көрсетті.

Осыған орай Қазақстан қалаларындағы тұрғындар пікіріне сүйене, «жайлы қалалық ортаның» маңыздылығын, деңгейінің орташа екендігін анықтай отырып, оған жауаптылығы бойынша – Әкімдік пен ЖАО-ға жауапкершіліктің көптігін байқадық. Ендігі кезекте «жайлы қалалық ортаны» құру бойынша келесідей ұсынымдар әзірленді.

Ең алдымен жүргізілген зерттеулер нәтижесі бойынша бірінші мәселе, Ол – елімізде белгілі болып, қоғамда жиі айтылатын ұғымның анықтамасының маңыздылығына қарамастан НҚА-ларда болмауына байланысты «Жайлы қалалық орта»-ны енгізуді ұсынамыз. Аталған ұсыныстың түсініктемесін былай деп келтіру қажет деген ұсынымыз келесідей, – «Жайлы қалалық орта – бұл қала тұрғындарының өмір сүруі, жұмыс істеуі және демалуы үшін қолайлы, қауіпсіз және ынталандырушы ортаны қамтамасыз ететін жағдайлар жиынтығы». Аталған ұғымды «Елді мекендерге арналған өңірлік стандарттар жүйесін бекіту туралы» ҚР Әділет министрлігінде 2019 жылғы 26 сәуірде № 18592 болып тіркелген құжатқа, яғни стандарттар жүйесінің 2-тармағына ендіруді қарастырамыз және соған сәйкес «ақылды қала» құру әдіснамасына сілтеме бере отырып көрсеткішті есептеуді жүргіземіз.

Келесі мәселе «Жайлы қалалық орта» деңгейін анықтау мақсатында, өлшемін SMART-city тұжырымдамасымен ұштастырып, ҚР ЦДҚАӨ министрінің бұйрығымен бекітілген ақылды қалаларды құру методикасында, кестеге сәйкес («Қаланы басқару» саласындағы), түйінді көрсеткіш ретінде — «Жайлы қалалық орта деңгейін» есептеу әдісі ретінде интернет арқылы әлеуметтік желілерде, күнделікті тұрақты кірушілер саны кемі 1 000 пайдаланушыны құрайтын жаңалық порталдары немесе ақпараттық веб-сайттарда, қолма-қол өңдеу арқылы сауалнамаға қатысушылардың жауаптарының орташа саны негізінде, Есептеу әдісі: алымы-сауалнамаға қатысушылар саны, бөлгіш барлық сауалнамалар саны және өлшем бірлігі «адам / сауалнама» болып табылатын көрсеткішті бағалауды ұсынамыз.

Сонымен қатар, «жайлы қалалық ортаны» құруда, оның ажырамас бөлігі ретінде шағын сәулеттік нысандар мен аулалық жиһаздар мен құрал жабдықтардың маңызды орны бар. Басқарушылық тәжірибеде, аталған нысандардың шешілмеген мәселелері бар. Атап айтатын болсақ, абаттандыру қағидаларына сәйкес аталған нысандарды күтіп ұстау бойынша ең алдымен бұларды түгендеуді қағидаға ендіру мәселесін қарастыру қажет. Одан бөлек бұл нысандарды күтіп-ұстау барысында иесіз қалған немесе коммуналдық шаруашылықтың басқаруына берілмеген мүліктердің бүлініп-тозуы (мыс. фонтандардың немесе ескерткіштердің сынып-қирауы) салдарынан жергілікті тұрғындар тарапынан наразылық тудыру жағдайлары орын алуда. Соның нәтижесінде аталған иесіз нысандарды күтіп ұстау үшін бюджет қаражатына салмақ тудыруда. Осыған байланысты ҰЭ министрінің бұйрығымен бекітілген қағидаға сәйкес «шағын сәулеттік нысандардың тізілімін» жүргізу жауапкершілігін жергілікті атқарушы органға жүктеу қажеттілігі туындауда. Аталған мәселені шешу халықтың әлеуметтік көңіл-күйі мен биліктің басқару процесін жетілдіруге тигізетіні анық.

Зерттеу аясында жүргізілген бақылау және қарау әдісіне сәйкес, мына мәселелердің маңыздылығын атап өткен дұрыс. ҚР шөлейтті аймақтарында

көгалдандыру жұмысын жүргізу барысында отырғызылған көшеттердің жерсіну проблемасы айқындалуда. Бұл мәселе ҚР Экология министрлігі тарапынан да хатқа сәйкес белгілі жағдай болып тұр. Мәліметке сүйенсек еліміздегі көшеттердің жерсінуі 54%-ды ғана құрайды. Аталған жағдайды жақсарту үшін көгалдандыру қағидасына өзгерістер ендіру қажет. Мәселен, өтемдік отырғызу бойынша көшеттер мен ағаштарды алдын-ала ботаникалық бақтарда, дендрарийлерде немесе питомниктерде өсіріп, жетілгеннен кейін қала аумағын көгалдандыруда тиімді нәтижелерге қол жеткізуге болатыны айқын.

Жоғарыда аталып өткен мәселелер «жайлы қалалық ортаны» құруда өте маңызды шаралардың жиынтығы болып табылады.

Қорытынды

Жайлы қалалық ортаны құру қазіргі урбанизация мен қала дамуының қазіргі дәуірінде маңызды бола түсуде. Қазақстан Республикасы да бұдан тыс қалмайды, өйткені соңғы жылдары қалалардың айтарлықтай өсуі байқалады, бұл ретте адамдардың саны артып, жақсы мүмкіндіктер мен өмір сүру деңгейін жоғарылату үшін қалалық аудандарға көшуде.

Алайда, урбанизацияның жылдам қарқыны өздерімен бірге толып кету, көлік кептелісі, қоршаған ортаның нашарлауы және әлеуметтік теңсіздік сияқты бірқатар мәселелерді әкелді. Бұл сын-қатерлер қала тұрғындарының өмір сапасына және Қазақстан өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуына теріс әсер етуі мүмкін.

Осы сын-тегеуріндерге жауап ретінде Қазақстан Үкіметі жайлы қалалық орта құруға бағытталған бірнеше бастамаларды іске асырды. Қазақстан өңірлерін дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы соның мысалы, - облыс орталықтарының өмір сүру сапасын арттыруға және экономикалық дамуына бағытталған.

Осы зерттеудің нәтижелері жайлы қалалық ортаны құру Қазақстан өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуына оң әсерін тигізетінін көрсетеді. Зерттеу көрсеткендей, жайлы қалалық орта Денсаулық сақтау, білім беру және Мәдениет нысандары сияқты әлеуметтік жағдайларға қол жеткізу арқылы тұрғындардың өмір сүру сапасын жақсартып алады. Бұл өз кезегінде инвестицияларды тарта алады, жұмыс орындарын құра алады және аймақтардың экономикалық өсуіне ықпал етеді.

Алайда, жайлы қалалық ортаны дамыту негізгі инфрақұрылым мен қызметтерді ұсынудан тыс кешенді тәсілді қажет етеді. Ол сондай-ақ экологиялық тұрақтылық, әлеуметтік интеграция және қоғамның қатысуы мәселелерін қарастыруды талап етеді. Зерттеу барлық мүдделі тараптардың, соның ішінде мемлекеттік шенеуніктердің, қала жоспарлаушылардың, тұрғындар мен инвесторлардың қатысуы қала құрылысы жобаларының тұрақты, әділ және қауымдастықтың қажеттіліктеріне жауап беруін қамтамасыз ету үшін өте маңызды екенін көрсетті.

Қорытындылай келе, осы зерттеудің нәтижелері Қазақстан Республикасы өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін жайлы қалалық орта құрудың маңыздылығын көрсетеді. Үкімет экономикалық өсу әлеуеті бар қалалық аудандарды дамытуға басымдық беріп, қала дамуының пайдасын барлық өңірлер бойынша әділ бөлуді қамтамасыз етуі керек. Ыңғайлы қалалық ортаны құру Үкіметтің, қала жоспарлаушылардың, инвесторлардың және тұрғындардың қала құрылысы жобаларының тұрақты, инклюзивті және қоғамдастықтың қажеттіліктерін қанағаттандыруын қамтамасыз ету үшін бірлескен күш-жігерін қажет етеді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1 «Қала құрылысы, Қалалық және ауылдық елді мекендерді жоспарлау және құрылыс салу» ҚР ҚНЖЕ 3.01-01-2008* және «Астана қаласын жоспарлау және құрылыс салу» ҚР ҚНЖЕ 3.01-01 Ас-2007 деген нормативтік-техникалық құжаттарға өзгеріс енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Құрылыс және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық істері агенттігі төрағасының 2011 жылғы 29 қыркүйектегі № 348 бұйрығы // Информационный портал - zakon.kz. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31063036. Жүгінген күні: 12.10.2022 ж.

2 Қазақстан Республикасының құрылыс нормаларын бекіту туралы – Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрінің Құрылыс және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық істері комитеті төрағасының 2018 жылғы 12 маусымдағы № 131-нқ бұйрығы. // «Әділет» АҚЖ-zan.kz. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017157>. Жүгінген күні: 10.06.2022 ж.

3 Елорданың 2050 жылға дейін әлемнің үздік 10 қаласының рейтингіне кіру тұжырымдамасын бекіту туралы - Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 29 желтоқсандағы № 1394 қаулысы // «Әділет» АҚЖ-zan.kz. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400001394>. Жүгінген күні: 20.06.2022 ж.

4 Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру - Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 5 қазандағы Жолдауы // «Әділет» АҚЖ – zan.kz. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K18002018_1. Жүгінген күні: 27.06.2022 ж.

5 Города Казахстана могут пойти по пути Алматы и измениться до неузнаваемости. // Информационный портал, Sputnik Казахстан - 25.09.2018. – URL: <https://ru.sputnik.kz/20180925/dizajn-kod-almaty-goroda-7361985.html>. Жүгінген күні: 13.07.2022 ж.

6 Стратегический план 2025 // Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан - primeminister.kz. – URL: <https://primeminister.kz/ru/documents/gosprograms/stratplan-2025?ysclid=lgqmm5w9le267679268>. Жүгінген күні: 18.07.2022 ж.

7 Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 990. Об утверждении Государственной программы развития регионов на 2020 - 2025 годы // ИПС «Әділет»–zan.kz. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000990>. Жүгінген күні: 28.07.2022 ж.

8 «Қуатты өңірлер – ел дамуының драйвері» ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 29 қарашадағы № 790 қаулысы //«Әділет» АҚЖ-zan.kz. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000729> Жүгінген күні: 01.08.2022 ж.

9 «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі аумақтық даму жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы

13 қыркүйектегі № 634 қаулысы // «Әділет» АҚЖ–zan.kz.–URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000634> Жүгінген күні: 04.08.2022 ж.

10 Елді аумақтық-кеңістікте дамытудың 2030 жылға дейінгі болжамды схемасын бекіту туралы - Қазақстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 9 қазандағы № 185 Жарлығы. // «Әділет» АҚЖ–zan.kz. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1900000185>. Жүгінген күні: 05.09.2022 ж.

11 Тұрғын үй-коммуналдық инфрақұрылымды дамытудың 2026 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы - Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 23 қыркүйектегі № 736 қаулысы. // «Әділет» АҚЖ–zan.kz. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000736>. Жүгінген күні: 24.08.2022 ж.

12 В Казахстане разработаны стандарты качественного планирования территории городов — К. Ускенбаев // Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан–primeminister.kz – URL: <https://prime.minister.kz/ru/news/reviews/v-kazahstane-razrabotany-standarty-kachestvennogo-planirovaniya-territorii-gorodov-k-uskenbaev-310512>. Жүгінген күні: 26.08.2022 ж.

13 Новые подходы к созданию городской среды разрабатывают в Казахстане // Национальный управляющий холдинг «Байтерек» – URL: <https://baiterek.gov.kz/ru/pr/news/novye-podkhody-k-sozdaniyu-gorodskoy-sredy-razrabatyvayut-v-kazahstane> Жүгінген күні: 29.08.2022 ж.

14 Эксперты ОЭСР назвали проблемы городов Казахстана // Forbes Kazakhstan – URL: https://forbes.kz/process/urbanity/ekspertyi_oesr_nazvali_problemyi_gorodov_kazahstana. Жүгінген күні: 01.09.2022 ж.

15 Kazakhstan Eastern Europe and Central Asia SDG indicators // Sustainable Development Report 2022 . – URL: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/kazakhstan>. Жүгінген күні: 23.11.2022 ж.

16 Региональный доклад региона содружества независимых государств «города СНГ: путь в устойчивое будущее» к конференции ООН по жилью и устойчивому городскому развитию (Хабитат iii) // Европейская экономическая комиссия ООН (ЕЭК ООН) – URL: https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/09/habitat_cis_cities_new.ru.pdf . Жүгінген күні: 02.12.2022 ж.

17 Исследование Всемирного банка: Для улучшения качества воздуха в городах Казахстана необходимы экологичные решения по теплоснабжению жилых зданий // Группа Всемирного банка – URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2022/03/28/cost-effective-air-quality-management-in-kazakhstan>. Жүгінген күні: 05.12.2022 ж.

18 Эффективное управление качеством воздуха в Казахстане и его влияние на выбросы парниковых газов // Чистый воздух и здоровая планета – Группа Всемирного банка. – URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099450003142235154/pdf/P170870149c3140d154c61413a1b8ef13c60a49aba58.pdf>. Жүгінген күні: 08.12.2022 ж.

19 Smart city technology for a more liveable future. June 5, 2018 | Report // McKinsey Global Institute – URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/operations/our-insights/smart-cities-digital-solutions-for-a-more-liveable-future> .

Жүгінген күні: 19.12.2022 ж.

20 Livability is an economic imperative for cities // World Bank Blogs – URL: <https://blogs.worldbank.org/endpovertyinsouthasia/livability-economic-imperative-cities> . Жүгінген күні: 23.12.2022 ж.

21 Садик-Хан Д. Сет Соломонов //Битва за города: Как изменить наши улицы. Революционные идеи в градостроении: пер. с англ. М.: Олимп-Бизнес. – 2018. – 416 б.

22 Гейл Я. Города для людей/Ян Гейл; Изд. на русском языке–Концерн «КРОСТ», пер. с англ //М.: Альпина Паблишер. – 2012. – Т. 276. – Б. 7.2.

23 Klinenberg E. Palaces for the people: How social infrastructure can help fight inequality, polarization, and the decline of civic life. – Crown, 2018. – 293 б.

24 Монтоммери Ч. СЧАСТЛИВЫЙ ГОРОД //Как городское планирование меняет нашу жизнь. М.: Манн, Иванов и Фербер. – 2019.–368 б.

25 Florida R. The flight of the creative class: The new global competition for talent //Liberal education. – 2006. – Т. 92. – №. 3. – Б. 22-29.

26 Глейзер Э. Триумф города. Рецензия на книгу //Вестник МГУУ. – 2015. – №. 1. – Б. 56-57.

27 Джейкобс Д. Jane Jacobs //Смерть и жизнь больших американских городов. М.: Новое издательство. – 2011. — 460 б.

28 Kevin Lynch. The Image of the City.// MIT Press, - Architecture – 202 б.

29 N.V Bakaeva, L.V Tchaikovskaya and D.P Zuleta. Toward the construction of a comfort model for urban environment // 2020 IOP Conference Series: Materials Science and Engineering 775 012006. – URL <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/775/1/012006/pdf>. Жүгінген күні: 28.12.2022 ж.

30 Martino, N., Girling, C., & Lu, Y. (2021). Urban form and livability: socioeconomic and built environment indicators. // Buildings and Cities. Ubiquity press, 2021. 2(1), б.220–243. – URL: <https://storage.googleapis.com/jnl-up-j-bc-files/journals/1/articles/82/submission/proof/82-1-3133-1-10-20210302.pdf>.

Жүгінген күні: 03.01.2023 ж.

31 Elena Stein. Improvement of social infrastructure as a way to ensure a comfortable urban environment. // MATEC Web of Conferences 106, 01036 (2017). SPbWOSCE-2016. – URL: https://www.matec-conferences.org/articles/mateconf/pdf/2017/20/mateconf_spbw2017_01036.pdf. Жүгінген күні: 24.01.2023 ж.

32 Сергеева О. Е., Лазарева Е. Н. Комфортная городская среда как определяющий фактор развития мегаполисов //Управленческое консультирование. – 2018. – №. 11 (119). – Б. 166-173. – URL: <https://www.acjournal.ru/jour/article/viewFile/977/956>. Жүгінген күні: 30.01.2023 ж.

33 Степанова, Е. М. Необходимость формирования комфортной городской среды и факторы, препятствующие этому процессу в России / Е. М. Степанова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 49 (287). — Б. 542-545. — URL: <https://moluch.ru/archive/287/64825/> Жүгінген күні: 20.02.2023 ж.

34 Алешина Е. И. Анализ особенностей использования урбанизированной территории Рязани в целях оптимизации характеристик комфортности среды. Дис. канд. геогр. наук. / Алешина Елена Ивановна. — Рязань, 1999. — 155 б.

35 Комфортная городская среда как определяющий фактор развития мегаполисов // Научная электронная библиотека «КиберЛенинка». — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/komfortnaya-gorodskaya-sreda-kak-opredelyayu-schiy-faktor-razvitiya-megapolisov/viewer>. Жүгінген күні: 23.02.2023 ж.

36 Seetharam, Kallidaikurichi E. and Yuen, Belind. Developing Living Cities: From Analysis to Action (June 17, 2010). // DEVELOPING LIVING CITIES: FROM ANALYSIS TO ACTION, 2010, Available at SSRN: — URL: <https://ssrn.com/abstract=1649923>. Жүгінген күні: 20.03.2023 ж.

37 Urbanization and Development: Emerging Futures. // World Cities Report 2016. — Nairobi : United Nations Human Settlements Program (UN-Habitat) — 2016. URL: <https://unhabitat.org/world-cities-report-2016>. Жүгінген күні: 02.09.2022 ж.

38 Афанасьев Ю. Н. Вступительная статья // Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв. / Пер. с фр. Т. 1. Структуры повседневности: возможное и невозможное. Москва – Прогресс., 1986. — 623 б.

39 The Challenge of Converting Wealth into Well-Being // BCG, August 2017 Electronic resource. URL: <http://media-publications.bcg.com/RUS-Comfortable-environment-report-design-final.pdf> . Жүгінген күні: 05.09.2022 ж.

40 Национальный рейтинг качества жизни в городах 2022 года // Институт экономических исследований. — Астана – 2022. — URL: https://economy.kz/documents/news/news_inst/2023/March2023/2_week/Rating_life_city_RUS.pdf.

Жүгінген күні: 12.09.2022 ж.

41 Пак, О.А. Институциональная среда развития благосостояния субъектов Электронный ресурс / О.А. Пак // Новый взгляд. Международный научный вестник. Режим доступа: — URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_23092556_93230721.pdf. Жүгінген күні: 26.09.2022 ж.

42 Council Plan. — 2013-17. // Melbourne City Council. Электронды ресурс. - Режим доступа: — URL: <http://www.melbourne.vic.gov.au/SiteCollectionDocuments/council-plan-2013-17.pdf>. Жүгінген күні: 08.11.2022 ж.

43 Мировой опыт. Как создаются проекты благоустройства // Электронный ресурс. Strelka Press – Москва.– 2016 – Режим доступа: — URL: https://strelka.com/ru/magazine/2016/04/25/standarts_benchmarking. Жүгінген күні: 14.07.2022 ж.

44 Bureau of Urban Development Tokyo Metropolitan Government // Электронный ресурс : Официальный сайт бюро городского развития Токио. – Режим доступа. – URL: <http://www.toshiseibi.metro.tokyo.jp/eng>.

Жүгінген күні: 23.11.2022 ж.

45 Евтихийев, И.И. Управление в области планировки и застройки городов: (Лекция) / Д-р юрид. наук проф. И. И. Евтихийев ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Юрид. фак. - Москва : Госюриздат, 1958. - 27 б. Евтихийев, И.И. Управление в области планировки и застройки городов (Лекция). М., 1958..

46 Овсянникова, Т.Ю. Градостроительная среда как основа городского развития / Т.Ю. Овсянникова, М.Н. Преображенская // Мир экономики и управления. – 2015. - №2. – Б. 120-131..

47 Овсянникова Т.Ю. Урбосервейинг: концепция перехода от управление объектом у управлению городской средой / Т.Ю. Овсянникова // Недвижимость: экономика, управление. - 2014. - № 34. - Б. 21-24.

48 Ответы на вызовы быстрорастущих мегаполисов. // Московский урбанистический форум. Электронды ресурс. – URL: <https://mosurbanforum.ru/upload/iblock/a14/a14c0f95491a3e2780da56706486b3ee.pdf>.

Жүгінген күні: 06.12.2022 ж.

49 Мониторинг уровня жизни населения в Республике Казахстан // Бюро по статистике Республики Казахстан. – Астана : Экспресс-информация. – URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/>

Жүгінген күні: 08.12.2022 ж.

50 Прогнозная схема территориально-пространственного развития страны до 2030 г. : Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2019 года № 625 Электронный ресурс. – URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000625..> Жүгінген күні: 19.01.2023 ж.

51 Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана от 11.11.2014 г. «НҮРЛЫ ЖОЛ – ПУТЬ В БУДУЩЕЕ» Электронный ресурс. – URL : <https://online.zakon.kz>. Жүгінген күні: 15.03.2023 ж.

52 Петрина, О. А. К вопросу о государственном финансировании реконструкции и модернизации объектов коммунальной сферы / О. А. Петрина, М. Е. Стадолин // Вест-ник университета. – 2017. – № 6. – Б. 15-19.

53 Стадолин, М. Е. Современные тенденции организации благоустройства территорий поселений как основы формирования комфортной городской среды // В сборнике: Государственное и муниципальное управление в Российской Федерации: современные проблемы и перспективы развития. Сборник научных трудов преподавателей, аспирантов и студентов кафедры государственного и муниципального управления. – Москва, ГУУ. –2017. – Б. 140-145.

54 Мусинова, Н. Н. Эффективность деятельности муниципальных депутатов в сфере благоустройства г. Москвы // Вестник университета. – 2015. – № 6. – Б. 147-150

55 Рекомендации по организации общественного участия в реализации проектов комплексного благоустройства городской среды.// Официальный сайт Минстроя России. Электронный документ. – URL: <https://www.minstroyrf.gov.ru/docs/13338>. Жүгінген күні: 17.03.2023 ж.

56 Сираждинов, Р. Ж. Экология как поле разрешения конфликта интересов // Муниципальная академия. – 2017. – № 4. – Б. 87-190.

**«Жайлы қалалық орта және оның өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсері» тақырыбындағы магистрлік жобаға
ТАЛДАМАЛЫ ЖАЗБА**

Жоба авторы: Сейітқазы Данақазы Ерқазыұлы

Ғылыми жетекші: Укибаева Гулим Кабикеновна, э.ғ.к. PhD.

Жоба идеясы	Жайлы қалалық орта ұғымы және оны қалыптастыру мәселелері
Проблемалық жағдай (кейс)	<p>Қазіргі таңда Қазақстандағы қалалардың жайлылығын арттыру мен жайлы қалалық ортаны құру күн тәртібіндегі алдыңғы қатарлы мәселелердің бірі болып табылуда. Әлеуметтік-экономикалық дамудың негізі ретінде аталған мәселе маңызды шарттардың біріне айналууда. Өңірлердің сандық тұрғыда экономикалық өсімі осы уақытқа дейінгі қалалардағы сапалық мәселелердің ескеріле бермей, қала халқы мен тұрғындардың өмір сүруінің жайлылығына айтарлықтай мән бермей келді. Нәтижесінде, өңірлердегі қалалардың инфрақұрылымы тозып және жайлылығы төмендеп, халықтың кіші қалаларды тастап, ірі қалалардың төңірегінде шектен тыс қоныстанушылық пен кедейлік белдеулерінің қалыптасуына әкеліп соқты. Бұған себеп, қалалық ортаны басқарудағы (урбанистикадағы) гуманистік ұстанымның жеткіліксіз болуының салдарын көрсетеді. Тек өндіріске бағдарланған моноқалалар мен елді-мекендердің ресурстардың сарқылуына байланысты қаңырап бос қалып жатқан жайы бар.</p>
Аталмыш проблеманың қазірде бар шешімдері	<p>Қазірде бар тәсілдердің жіктелуі: Елді мекендерге арналған өңірлік стандарттар жүйесін бекіту туралы Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2019 жылғы 26 сәуірде № 18592 болып тіркелген бірлескен бұйрығы негізінде азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша көлік, мәдени-демалыс, спорттық, іскерлік, өндірістік, цифрлық инфрақұрылыммен қамтамасыз етілуі көрсеткіштерін айқындалған. Стандарт – өмір сүру сапасын сипаттайтын объектілермен және көрсетілетін қызметтермен (игіліктермен) қамтамасыз етілу жөніндегі өлшемшарттар мен талаптар (ең төменгі жағдайлар) жиынтығы.</p> <p>Сонымен қатар, «Жасыл екпелерді күтіп-ұстаудың және қорғаудың үлгілік қағидаларын, қалалар мен елді мекендердің аумақтарын абаттандырудың қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика</p>

министрінің 2015 жылғы 20 наурыздағы № 235 бұйрығына сәйкес қағидалары қабылданған.

Одан бөлек, «ақылды» қалаларды құруға әдістемелік ұсынымдарды (Қазақстан Республикасының «ақылды» қалаларының эталондық стандартын) бекіту туралы Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің міндетін атқарушының 2019 жылғы 10 шілдедегі № 152/НҚ бұйрығы.

Аталған құжаттар, жергілікті деңгейдегі өмір сапасын қалыптастыруда, маңызды рөл атқарады.

Артықшылықтары:

Өңірлік стандарт жүйесі қол жетімділікті минималды міндетті деңгейін қамтамасыз етуді көздейді. Бұл жүйе барлық елді мекендерде қамтамасыз етілуі тиіс объектілер мен қызметтердің қол жетімділегінің базалық деңгейін белгілеу мақсатын қойып отырғанын білдіреді.

Екінші құжатта жасыл екпелерді күтіп-ұстаудың және қорғаудың, қалалар мен елді мекендердің аумақтарын абаттандырудың, "ағаштарды кесуге рұқсат беру" мемлекеттік қызмет көрсету үлгілік қағидалары бекітілген.

Үшінші құжатта, «ақылды» қаланы құру тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық бағытында мемлекеттік қызмет көрсету сапасын арттыру, азаматтардың жайлы өмір сүруі үшін қалалық ортаны жақсарту, жазатайым оқиғалардың алдын алу сияқты мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған бастамалардың тұтас кешенін енгізуді көздейді.

Кемшіліктер:

1. Қол жетімшіліктің минималды деңгейіне шектеу: аймақтық стандарттар жүйесінің сипаттамасында объектілер мен қызметтерге қол жетімділіктің минималды міндетті деңгейін қамтамасыз ету туралы ғана айтылады. Бұл жүйенің қолжетімділіктің жоғары деңгейін қамтамасыз етуге ұмтылмайтынын немесе халықтың әртүрлі қажеттіліктері үшін икемділікті қамтамасыз етпейтінін білдіруі.

2. Құжаттардың шектелуі: жасыл желектерді күтіп-ұстау мен қорғаудың, қалалар мен елді мекендердің аумақтарын абаттандырудың үлгілік қағидаларын, сондай-ақ "ағаштарды кесуге рұқсат беру" мемлекеттік қызметін атаған кезде толықтығы және оларға енгізілген ақпарат туралы мәселе туындауы мүмкін. Құжаттар тек белгілі бір аспектілерді қамтуы мүмкін және оларда қажетті мәліметтер

	немесе нақты жергілікті жағдайларды есепке алу болмауы.
<p>Аталмыш проблеманың ұсынылатын шешімі</p>	<p>Балама тәсілдің сипаттамасы, оны жүзеге асыру тәртібі:</p> <p>1. «Жайлы қалалық орта» ұғымын және түсіндірмесін енгізе отырып, НҚА-ларда қалаларды құрудың жаңа тұжырымдамасын ендіру арқылы, еліміздегі барлық деңгейдегі қалалардың тартымдылығын арттырудың нәтижесінде тұрғындардың әл-ауқатын арттыру ұсынылады. Бұл өңірлерге негізгі капиталға инвестицияларды және біліктілігі жоғары мамандардың тартылуына көмектеседі.</p> <p>2. Халықтың өмір сүру деңгейін арттыру мақсатында, жайлылық факторларын ескере отырып, «ақылды» қалалардың эталондық стандартында тұрғындардың пікірін білу арқылы сауалнамалар өткізудің негізінде, «жайлылық» деңгейі көрсеткішін ендіру ұсынылады. Аталған индикатор қалалық ортаны басқарудың тиімділігін анықтауға және шешім қабылдауға көмектеседі.</p> <p>3. Қалалардағы көркемділік пен көз тартымдылығын арттырудың негізгі элементтерінің бірі шағын сәулеттік нысандардың тізілімін ендіру ұсынылады. Бұл қаладағы нысандардың түгендеу жұмысына және иесіз, қараусыз қалған нысандарды және оны күтіп ұстауға бөлінетін шығынды тиімді басқаруға әкеледі.</p> <p>4. Көгалдандыру қағидаларында отырғызылатын ағаштардың, бұталардың, көшеттердің жерсінуі проблемасына байланысты қалаларда питомник, ботаникалық бақтардың, дендрарийлердің пайдалануы ұсынылады. Өтемдік ағаш отырғызудың алдымен аталған нысандарда жерсіндіріліп, кейін қаланың аумағында отырғызылуы нәтижесінде көгалдандыруда тиімділікке қол жеткізіледі.</p> <p>Мүмкіндіктер:</p> <p>Қалалық ортаны басқару және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық саласында осындай жаңашылықтарды ендіру арқылы тұрғындардың жоғары өмір сапасын қамтамасыз ету және қалалардың инвестициялық тартымдылығын арттыру.</p> <p>Жайлы қалалық орта инфрақұрылымды тиімді пайдалануға ықпал ете алады. Мысалы, инновациялық технологиялар мен "ақылды" жүйелерді пайдалану энергияны, суды, қалдықтарды және басқа ресурстарды басқаруды оңтайландыруға көмектеседі. Бұл шығындарды</p>

	<p>азайтып, қалалардың экономикалық тұрақтылығын жақсарта алады.</p> <p>Жайлы қалалық орта тұжырымдамасы инклюзивті және әртүрлі қауымдастықты құруға ықпал етуі мүмкін. Бұл мүгедектер үшін қол жетімді және кедергісіз жағдай жасауды, әртүрлі жас топтарының қажеттіліктерін ескеруді, мәдени әртүрлілікті қолдауды және барлық азаматтар үшін мүмкіндіктердің теңдігін қамтуы мүмкін. Мұндай ортаны құру әлеуметтік байланыстың нығаюына және қалалық қоғамдастықта өзара іс-қимыл мен ынтымақтастықтың дамуына ықпал етуі мүмкін.</p> <p>Тәуекелдер:</p> <p>Жайлы қалалық ортаны құру бойынша жобаларды жүзеге асыру айтарлықтай инвестицияларды қажет етуі мүмкін. Қаржыландыру, әсіресе бюджеттік ресурстары шектеулі аймақтар үшін қиындық тудыруы мүмкін. Қаржыландырудың жетіспеушілігі жайлы қалалық ортаның жоспарлары мен жобаларын толық іске асыруға кедергі келтіруі мүмкін.</p>
Күтілетін нәтиже	<p>Азаматтардың өмір сүру сапасын арттыруды, экологиялық тұрақтылықты жақсартуды, инфрақұрылым мен технологияларды дамытуды, экономикалық дамуға жәрдемдесуді және оған кіретін және орнықты қоғамдастық құруды қамтамасыз ететін қалалық ортаны құратын ұсыныстар әзірлеу</p>
Әдебиет	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сергеева О. Е., Лазарева Е. Н. Комфортная городская среда как определяющий фактор развития мегаполисов. – 2018. - URL: https://cyberleninka.ru/article/n/komfortnaya-gorodskaya-sreda-kak-opredelyayuschiy-faktor-razvitiya-megapolisov. Жүгінген күні: 07.01.2023 ж.. 2. Эксперты ОЭСР назвали проблемы городов Казахстана – 20.09.2019. - URL: https://forbes.kz/process/urbanity/ekspertyi_oesr_nazvali_problemyi_gorodov_kazahstana. Жүгінген күні: 07.02.2023 ж.. 3. Стадолин, М.Е. Современные тенденции организации благоустройства территорий поселений как основы формирования комфортной городской среды // В сборнике: Государственное и муниципальное управление в Российской Федерации: современные проблемы и перспективы развития. Сборник научных трудов преподавателей, аспирантов и студентов кафедры государственного и муниципального управления. – Москва, ГУУ. –2017. – б. 140-145. Жүгінген күні: 03.03.2023 ж..

	<p>4. Петрина, О. А. К вопросу о государственном финансировании реконструкции и модернизации объектов коммунальной сферы / О. А. Петрина, М. Е. Стадолин // Вестник университета. – 2017. – № 6. – б. 15-19. Жүгінген күні: 12.02.2023 ж..</p> <p>5. Тұрғын үй-коммуналдық инфрақұрылымды дамытудың 2026 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы.// "Әділет" АҚЖ (zan.kz) - URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000736. Жүгінген күні: 17.02.2023 ж..</p> <p>6. В Казахстане разработаны стандарты качественного планирования территории городов. К.Ускенбаев.–2022.-URL: https://primeminister.kz/ru/news/reviews/v-kazahstane-razrabotany-standart-y-kachestvennogo-planirovaniya-territorii-gorodov-k-uskenbaev-310512. Жүгінген күні: 04.03.2023 ж..</p>
--	---